

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

Κατεύθυνση: Παιδαγωγικών

Ειδικότητα:

Ελληνικοί Παραδοσιακοί Χοροί

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

του φοιτητή

ΤΣΙΑΦΙΛΛΗ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ

Ο χορός στην παράδοση.

‘Η περίπτωση του Πενταλόφου Κοζάνης’

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ:

ΓΙΑΝΝΗΣ ΔΗΜΑΣ Ε.Ε.ΔΙ.Π.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΩΤΗΣ (407/70)

ΧΑΡΙΛΑΟΣ ΚΟΥΘΟΥΡΗΣ Επ.ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

ΑΚΑΔ. ΕΤΟΣ: 2008-2008

ΤΡΙΚΑΛΑ

Ιούνιος 2009

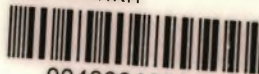
-----*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»

Αριθ. Εισ.: 7275/1
Ημερ. Εισ.: 11/11/2009
Δωρεά:
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ-ΤΕΦΑΑ
2009
ΤΣΙ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

004000102558

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

1.1-Εισαγωγή	4
1.2-Γεωγραφική περιγραφή του χωριού-ιστορικά στοιχεία.....	5

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

2.- Πολιτιστικές εκδηλώσεις και δραστηριότητες.....	11
---	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

3.-Τοπική ενδυμασία.....	15
3.1- Ανδρική.....	15
3.2-Γυναικεία.....	16
3.3-Χοροί του Πενταλόφου.....	17
3.4 Αυτοί που συνέχισαν την μουσική παράδοση του Πενταλόφου.....	22

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Ο κύκλος της ζωής

4.1-Ο παραδοσιακός γάμος στον Πεντάλοφο.....	25
4.2-Τα πρόσωπα του γάμου.....	26
4.3-Η τελετή του γάμου.....	27
4.4-Τραγούδια του γάμου.....	27
4.5-Βαφήσια-Κηδεία.....	45

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

Ο κύκλος του χρόνου

5.1-Χριστούγεννα.....	46
5.2-Πρωτοχρονιά.....	47
5.3-Απόκριες.....	49
5.4-Τραγούδια των απόκρεων.....	49
5.5-Ο Χάψαρος(έθιμο των απόκρεων).....	51
5.6-Καθαρά Δευτέρα(πέταγμα των αερόστατων).....	51
5.7-Το Πάσχα.....	52
5.8-Το πανηγύρι του χωριού.....	55
5.9-Ο κλαψόδεντρος(έθιμο της ξενιτιάς).....	55

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο

6.1-Επίλογος.....	61
6.2-Βιβλιογραφία.....	63

1.1 Εισαγωγή

Η παρακάτω ερευνητική εργασία έχει σαν στόχο την καταγραφή των τοπικών χορών, των ηθών και εθίμων της περιοχής Πενταλόφου Κοζάνης. Μέσα από την παρούσα έρευνα καταγράφηκαν παραδόσεις και χοροί της τοπικής κοινωνίας σε όλη τη διάρκεια του χρόνου και πολλές από τις οποίες συνεχίζονται μέχρι και σήμερα. Υπάρχουν όμως έθιμα και χοροί που δεν υπάρχουν σήμερα αλλά μέσα από τη παρούσα εργασία δίνεται η ευκαιρία να αναφερθούν.

Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε ήταν η προσωπική συνέντευξη με τη βοήθεια ερωτηματολογίων. Συνολικά πάρθηκαν 10 συνεντεύξεις από κατοίκους του χωριού μέσα από τις οποίες γίνεται αναφορά στους τοπικούς χορούς και τα έθιμα κατά την περίοδο των Χριστουγέννων, των απόκρεων, της Καθαρής Δευτέρας, του Πάσχα, του πανηγυριού του χωριού καθώς επίσης και στα τραγούδια του γάμου και τη διαδικασία που γινόταν όλη την εβδομάδα. Ειδικά στο γάμο γίνεται μεγάλη αναφορά στα τραγούδια που έλεγαν οι κάτοικοι του χωριού για την κάθε περίπτωση.

Επιπλέον γίνεται αναφορά και στα τραγούδια της ξενιτιάς, τα οποία τα έλεγαν οι γυναίκες του χωριού όταν οι άντρες τους έφευγαν για δουλειά στα ξένα. Αναφορά γίνεται και στην παραδοσιακή φορεσιά του χωριού. Επίσης πάρθηκαν στοιχεία για τον πληθυσμό του χωριού από την κοινότητα Πενταλόφου. Αρκετά στοιχεία πάρθηκαν και από την εφημερίδα του χωριού << Ο Πεντάλοφος >> καθώς και από βιβλία που γράφτηκαν κατά καιρούς για το χωριό.

Στην καταγραφή των τοπικών χορών και παραδόσεων του χωριού με βοήθησε και η προσωπική εμπειρία που είχα τα τελευταία χρόνια σε διάφορες εκδηλώσεις και έθιμα που γίνονταν στο χωριό. Τέλος μέσα από την παρούσα εργασία δίνεται η δυνατότητα να γίνουν ολοένα και πιο γνωστοί οι χοροί και οι παραδόσεις του Πενταλόφου Κοζάνης.

1.2 Γεωγραφική περιγραφή του χωριού-ιστορικά στοιχεία

Στις παρυφές του όρους Βόιο, σε υψόμετρο 1060 μέτρων βρίσκεται το χωριό Πεντάλοφος. Αποτελεί κοινότητα του νομού Κοζάνης, της επαρχίας Βοΐου. Το χωριό βρίσκεται πάνω στην εθνική οδό Κοζάνης-Ιωαννίνων και η απόσταση από την πόλη της Κοζάνης είναι 90 χιλιόμετρα. Κοντά στον Πεντάλοφο και σε απόσταση μέχρι 17 χιλιόμετρα βρίσκονται τα χωριά Βυθός, Αυγερινός, Αγία Σωτήρα, Δίλοφο, Σαμαρίνα και Επταχώρι. Ο οικισμός χωρίζεται σε δύο μεγάλες συνοικίες την επάνω και την κάτω. Κάθε μία από αυτές έχει μικρότερα τμήματα με διάφορες ονομασίες που τις παίρνουν από τις διάφορες συνοικιακές εκκλησίες και από τα επώνυμα των μεγαλύτερων οικογενειών που κατοικούν σε αυτά. Περιβάλλεται από υψώματα κάτω από τα οποία υπάρχουν οι μικρότερες αυτές συνοικίες. Παλαιότερα ο Πεντάλοφος λεγόταν και "ΖΟΥΠΑΝΙ". Η ύπαρξη του κατοικημένου αυτού χωριού τοποθετείται σε πολύ παλιά εποχή. Από διάφορες ενδείξεις προκύπτει ότι ο παλιός οικισμός αποτελούνταν από λίγες οικογένειες με πρωτόγονες συνθήκες διαβίωσης. Με την πάροδο του χρόνου οι κάτοικοι και οι προσφέρουσες σε αυτούς στοιχειώδεις ανέσεις οικοδομές αυξάνονταν από την εγκατάσταση οικογενειών σε αυτές. Ο λόγος ήταν η επιδείνωση των συνθηκών ασφαλείας από Χριστιανούς οι οποίοι δεν ήθελαν να εξισλαμισθούν και από άλλους που δεν ανέχονταν τους εξευτελισμούς των Τούρκων και κυρίως των Τουρκαλβανών οι οποίοι εκτόπισαν πολλούς Ηπειρώτες προς το χωριό. Ο Πεντάλοφος συγκροτήθηκε από πολλές «πατριές». Η «πατριά» είναι μία κοινωνική ομάδα η οποία αποτελείται από πρόσωπα τα οποία είχαν κοινή καταγωγή κοινό όνομα και κοινή λατρεία. Ο πληθυσμός του χωριού είναι αμιγώς ελληνικός, διατηρεί τα ήθη και τα έθιμα των προγόνων του και αισθάνεται υπερβολική περηφάνια για την καθαρότητα της φυλής του. Η γλώσσα του είναι καθαρά ελληνική και δεν αλλοιώθηκε από την μακροχρόνια κατοχή των Τούρκων και από τις επιδρομές άλλων υποδεέστερων βάρβαρων λαών που εισέβαλαν στη χώρα μας. Σύμφωνα με μαρτυρίες ο τόπος πρωτοκατοικήθηκε στο ύψωμα της Γκραντίσκας (όρος Δόντι) από το 1346 όταν ξεκίνησε να λειτουργεί ως κάστρο. Ο

πρώτος πυρήνας του χωριού δημιουργήθηκε το 1427 και έπειτα εγκαταστάθηκαν αμιγώς ελληνικοί πληθυσμοί από άλλες περιοχές του Βοΐου και της Ηπείρου. Στα χρόνια της τουρκοκρατίας το Ζουπάνι ήταν ήδη το σημαντικότερο κεφαλοχώρι της περιοχής. Το 1829 κάηκε ύστερα από επιδρομή Αρβανιτών. Η μετέπειτα ιστορία του χωριού είναι γεμάτη από σκληρούς αγώνες εναντίον τυράννων τουρκαλβανών και το 1916 βρέθηκε μέχρι και υπό γαλλική κατοχή αποικιακών στρατευμάτων Αλγερινών και Αράβων. Στον πόλεμο του `40 η περιοχή αποτέλεσε ορμητήριο του ελληνικού στρατού. Επειδή τότε ο δρόμος σταματούσε στη Βουχωρίνα(χωριό πριν από τον Πεντάλοφο)γυναίκες από τον Πεντάλοφο και το Βυθό πήγαιναν ως εκεί με τα πόδια και φορτώνονταν τα ασήκωτα πολεμοφόδια και τα κουβαλούσαν μέσα στις λασπουριές της Πίνδου μέχρι το μέτωπο του πολέμου.Γι' αυτό το λόγο σήμερα υπάρχει στο χωριό το άγαλμα της γυναίκας της Πίνδου θέλοντας να τιμήσει όλες αυτές τις γυναίκες που βοήθησαν στον πόλεμο. Τέλος το χωριό βομβαρδίστηκε πολλές φορές και έζησε αργότερα πολύ έντονα και θλιβερά γεγονότα του Εμφυλίου πολέμου. Ο πληθυσμός του χωριού το 1920 ήταν 1500 κάτοικοι, το 1928 ήταν 1708 κάτοικοι, το 1940 ήταν 1752 κάτοικοι, το 1951 ήταν 1144 κάτοικοι, το 1961 ήταν 981 κάτοικοι, το 1971 ήταν 814 κάτοικοι, το 1981 ήταν 789 κάτοικοι, το 1991 ήταν 654 κάτοικοι και το 2001 ήταν 452 κάτοικοι.

Εικόνα 1: Χάρτης της περιοχής του Βοΐου

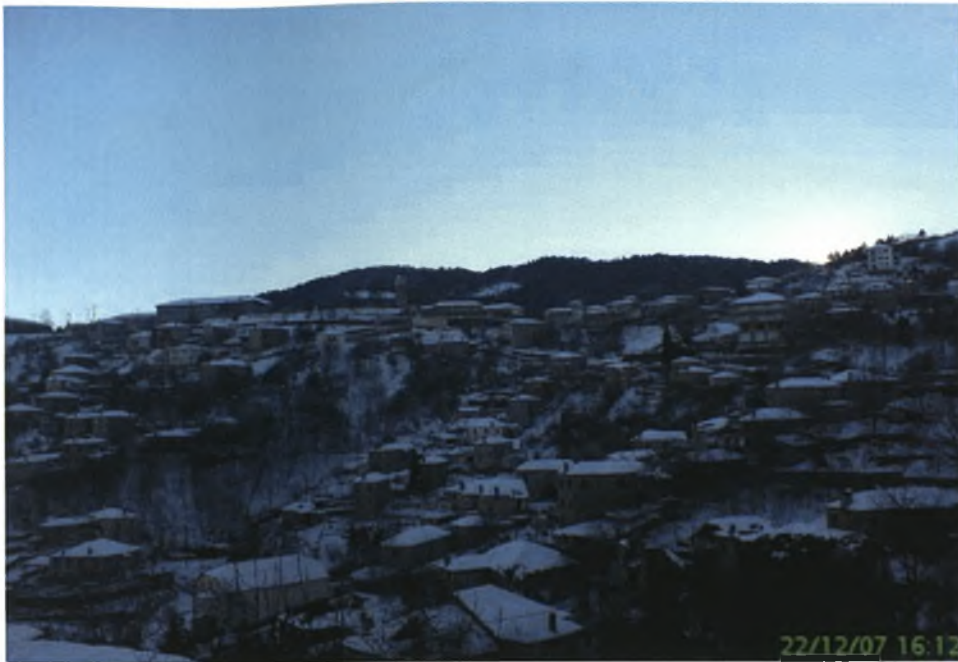
Εικόνα 2: Άποψη του χωριού Βυθός (Δίπλα στον Πεντάλοφο)

Εικόνα 3: Άποψη του κάτω μαχαλά

Εικόνα 4: Άποψη του πάνω μαχαλά

Εικόνα 5: Άποψη του χωριού το χειμώνα

Εικόνα 6: Άποψη του κέντρου του χωριού

Εικόνα 7: Το όρος Δόντι (Γκραντίσκα)

2. Πολιτιστικές εκδηλώσεις και δραστηριότητες

Τα παλαιότερα χρόνια οι διάφορες πολιτιστικές εκδηλώσεις γίνονταν κατά την ημέρα του πανηγυριού την 8^η Σεπτεμβρίου, τις ημέρες του Πάσχα, των Χριστουγέννων, των αποκριών και τις ημέρες του καλοκαιριού. Οι εκδηλώσεις περιλάμβαναν χορούς και λαϊκά όργανα στην Λόντζια(κεντρική πλατεία),στον προαύλιο χώρο της εκκλησίας της Αγίας Βαρβάρας και σε διάφορα κέντρα από άτομα που είχαν μεράκι στους χορούς και στα τραγούδια. Τα τελευταία χρόνια όμως οι εκδηλώσεις αυτές είναι οργανωμένες με πρόγραμμα. Τη φροντίδα της συμμετοχής των αγοριών και των κοριτσιών, της εξεύρεσης τοπικών σχολών, γυναικείων και ανδρικών, της εκλογής των οργανοπαιχτών, ντόπιων και ξένων, της πρόσκλησης πολιτιστικών Συλλόγων άλλων χωριών και γενικά όλης της οργάνωσης της εκδήλωσης την αναλαμβάνει ο πολιτιστικός σύλλογος του Πενταλόφου. Οι εκδηλώσεις αυτές σημειώνουν κάθε χρόνο μεγάλη επιτυχία και οι χωριανοί συμμετέχουν σε αυτές με μεγάλη διάθεση.

Εικόνα 8-Μέλη του πολιτιστικού συλλόγου ντυμένα με τοπικές φορεσιές

Εικόνα 9-Μέλη του συλλόγου με τις παραδοσιακές στολές και τα Λαϊκά όργανα στις εκδηλώσεις του πανηγυριού της 8ης Σεπτεμβρίου 1988

Εικόνα 10- Μέλη του συλλόγου με τις παραδοσιακές στολές και τα Λαϊκά όργανα στις εκδηλώσεις του πανηγυριού της 8ης Σεπτεμβρίου 1988

Εικόνα 11-Πενταλοφίτες και Πενταλοφίτισσες με την παραδοσιακή τοπική ενδυμασία στα σκαλοπάτια του Αγίου Αθανασίου στο πανηγύρι της 8ης Σεπτεμβρίου 1989

3.1-Τοπική ενδυμασία (Ανδρική)

Οι άνδρες φορούσαν χοντρό μάλλινο πουκάμισο αφήνοντάς το να κρέμεται μακρύ κάτω από τη λεκάνη σαν φουστανέλα. Πάνω από το πουκάμισο έμπαινε η αντρική κοντούσα, ένα μάλλινο ένδυμα μαύρου χρώματος που έφτανε στο ύψος του πουκαμίσου. Στα πόδια φορούσαν χωλεύβια, μάλλινο άσπρο ή μαύρο συνήθως ύφασμα με μορφή περικνημίδας που κάλυπτε τα πόδια ως τη λεκάνη. Αργότερα αντικαταστάθηκε από το παντελόνι. Τα παπούτσια ήταν χοντρά, χωρίς κορδόνια και με πρόκες για να μη γλιστρούν το χειμώνα. Πάνω από την κοντούσα είχαν μία δερμάτινη ζώνη ή μάλλινο ζωνάρι, τη ζούνα όπως έλεγαν. Από επάνω φορούσαν μάλλινο παλτό και σκούρο στο κεφάλι ενώ στην τουρκοκρατία φέσι.

Εικόνα 12-Σκίτσο που απεικονίζει την αντρική(δεξιά) και την γυναικεία(αριστερά) στολή του Πενταλόφου

3.2-Γυναικεία φορεσιά

Η γυναικεία στολή ήταν πιο φανταχτερή φυσικά από την ανδρική. Έτσι στην αρχή έμπαινε ένα μακρύ πουκάμισο, το αδίμιτο και μετά το μάλλινο ή βαμβακερό φόρεμα. Από επάνω η γυναικεία κοντούσα που ήταν πιο μακριά από την αντρική και στολισμένη με σιρίτια και κορδόνια επίχρυσα ή επάργυρα. Πάνω από την κοντούσα φορούσαν μεταλλική ασημένια ζώνη και στο κεφάλι βαμβακερό ή μάλλινο μαντήλι. Οι κάλτσες ήταν άσπρες(εκτός από τις χήρες) κεντημένες και φορούσαν χοντρά παπούτσια. Το χειμώνα φορούσαν στολισμένες κάπες. Όλα τα παραπάνω υφάσματα υφαίνονται στον αργαλειό από τους ίδιους τους κατοίκους. Η βαφή των υφασμάτων γινόταν με φλούδια από καρύδια όπου ήθελαν να δώσουν καφέ απόχρωση ή από φύλλα λυσιάς, τοπικού δέντρου καθώς και με αγοραστές μπογιές. Ράβονταν από τους τερζήδες, ράφτες που πήγαιναν στα σπίτια για τα μάλλινα. Επίσης υπήρχαν και οι φραγκοράφτες όπως τους αποκαλούσαν που έραβαν με ευρωπαϊκά πρότυπα. Τα παπούτσια γίνονταν κι αυτά στο χωριό από τσαγκαράδες με ειδικά μηχανήματα.

Εικόνα 13-Η ασημοκεντημένη κοντούσα, η γυναικεία φορεσιά του Πενταλόφου

3.3-Χοροί του Πενταλόφου

Οι χοροί που συναντάμε στον Πενταλόφο είναι η Λόντζια, ο οποίος είναι τοπικός χορός του χωριού που πήρε την ονομασία του από την πλατεία του χωριού και είναι ένα είδος συρτού που προχωράνε συνέχεια μπροστά. Επίσης συναντάμε το γνωστό συρτό καλαματιανό, το Τσάμικο και τον συρτό ή Γκάιτα. Αυτός είναι ένας πολύπλοκος και δύσκολος χορός. Τέλος υπάρχει και ο συγκαθιστός που χορεύεται από ζευγάρι όπως το έντεκα της Κοζάνης. Παρόλο που τα περισσότερα χωριά του Άνω Βοΐου επηρεάστηκαν από τα χάλκινα τα οποία ήρθαν στην περιοχή το 1930 ο Πεντάλοφος δεν σταμάτησε ποτέ να είναι προσηλωμένος στις μουσικές της Ηπείρου. Έτσι λοιπόν εκτός από τους τοπικούς χορούς συναντάμε και πολλούς χορούς από την περιοχή της Ηπείρου με το κλαρίνο να είναι το κύριο όργανο. Όσον αφορά τους ρυθμούς η Λόντζια έχει πεντάσημο ρυθμό(2+3) όπως και ο συμπεθεριακός, χορεύονταν από τους συμπέθερους στο γάμο, ο Ντολιανιάτικος από το διπλανό χωριό Ντόλος ή Βυθός και ο Λεωνίδας ο οποίος χορεύονταν όπως η Λόντζια. Όλοι οι χοροί χορεύονταν κυκλικά. Σε οχτάσημο ρυθμό(2+3+3) είναι ο συγκαθιστός χορός. Τα τραγούδια που συναντάμε είναι το <<Πάρε τα γκούμια σ' κι έλα>>, <<Το κόκκινο μαντήλι>> και τη <<Σταυρομάνα>>, το πιο χαρακτηριστικό συγκαθιστό του Πενταλόφου. Χορεύονται διάφορα τσάμικα με επικρατέστερο τραγούδι <<Πέθανε ο βλάχος>> το οποίο καθιερώθηκε σαν Πενταλοφίτικο τσάμικο. Εδώ στο τσάμικο χορεύει ο πρώτος και οι άλλοι κρατούν. Υπάρχουν επίσης διάφορα συρτά ενώ τα γλέντια κλείνουν συνήθως με το σκόρπιο χορό <<έντεκα>>. Ένα σημαντικό στοιχείο που θα πρέπει να αναφέρουμε είναι ότι μετά τους χορούς σε πεντάσημο ρυθμό που κυριαρχούν και μετά το συγκαθιστό, το οχτάσημο δηλαδή ακολουθεί πάντα σχεδόν το κουρναβάδικο. Γρήγορο γύρισμα στο οποίο ξεκόβονται οι πρώτοι και επικρατεί μεγαλύτερο κέφι. Άλλες φορές σκορπάει όλος ο κύκλος και χορεύουν όλοι ελεύθερα με μικρά και γρήγορα βήματα. Το κουρναβάδικο πήρε το όνομα από τη μεγάλη οικογένεια των Κουρναβαίων και τον ομώνυμο μαχαλά του γειτονικού Διλόφου(Λιμπόχοβου). Επίσης υπάρχει και ο χορός Λιασκοβίκι τον οποίο έφερε ο Νάσιος Μπέλτζος και διαφέρει ρυθμικά και χορευτικά από το γνωστό Λιασκοβίκι της Ηπείρου. Εδώ χορεύεται με μικρά σβαρνιχτά και γρήγορα βήματα. Επειδή δεν ταιριάζει ρυθμικά και χορευτικά με το κουρναβάδικο έγινε αποδεκτό και καθιερώθηκε. Επίσης υπάρχουν και πολλές μελωδίες οι οποίες δεν χορεύονταν

αλλά μέσα από αυτές φαίνονταν η δεξιοτεχνία του εκάστοτε οργανοπαίχτη ή ήταν η αρχή και το τέλος κάθε γλεντιού. Οι μελωδίες αυτές αποκαλούνταν νουμπέτια. Οσον αφορά τους τοπικούς χορούς ο ντολιανιάτικος ή δραμιστινό ήταν αργός, βαρύς, στρωτός χορός ο οποίος πήρε την ονομασία του από το διπλανό χωριό στον Πεντάλοφο, Βυθό. Το δεύτερο όνομά του το πήρε από το χωριό Δράμιστα(Δάφνη) Βοΐου. Η Λόντζια είναι ο χαρακτηριστικότερος χορός του Πενταλόφου αλλά και των γύρω ορεινών χωριών του Βοΐου και πήρε το όνομά του από την ομώνυμη πλατεία. Ο ρυθμός του πεντάσημος δυσκολεύει πολύ τους οργανοπαίχτες γιατί έχει πολλά και συνεχή γυρίσματα αλλά και ανάποδο αριστερό τέμπο. Το Καλεστάδικο με μελωδία <<Μια Παρασκευή>> ήταν τραγούδι του γάμου με το οποίο αποχαιρετούσαν τη νύφη, τους γονείς και τους συγγενείς. Χορεύονταν σαν πατινάδα(πατώ+άδω) και κυριαρχούσε στις πορείες του γάμου όταν πήγαιναν να πάρουν τη νύφη και το νούνο. Μπροστά πήγαιναν τα μπρατίμια με το μπαϊράκι και ακολουθούσαν τα όργανα με το Συμπεθεριό. Ο Σκάρος ή Μπεράτι ήταν αργός ποιμενικός χορός διαδεδομένος σε όλη την Ελλάδα. Το Μπεράτι που συνήθως ακολουθούσε ήταν το έναυσμα για την έναρξη του χορού. Ο στρωτός ή συμπεθεριακός είναι γνωστός και με το όνομα ντουτσιώτικος. Τον προτιμούσαν μετά την τελετή του γάμου στον αυλόγυρο της εκκλησίας ή στην πλατεία. Στον Βυθό τον λένε και ζερβιό γιατί οι χορευτές τονίζουν το πάτημα του αριστερού ποδιού. Στο Επταχώρι, χωριό του Ν.Καστοριάς έχουμε μία μικρή παραλλαγή στη μελωδία και είναι γνωστός με το όνομα Σντρού. Το Λιασκοβίκι διαφέρει από τον ομότιτλο χορό της Ηπείρου και στα βήματα και στο ρυθμό ήρθε στον Πεντάλοφο από τον Νάσο Μπέλτζιο, πεθερός του Κώστα Ντίμτσιου(Τσιμούλι) ο οποίος κατέβηκε από το Λιασκοβίκι στον Πεντάλοφο. Ο χορός Μαρούσιω ήταν στρωτός χορός ο οποίος χορεύονταν κυρίως στο διπλανό Δίλοφο(Λιμπόχοβο). Ο χορός τελείωνε με το γύρισμα <<Κουρναβάδικο>>. Ο χορός Κουρναβάδικο πήρε το όνομά του από τους Κουρναβαίους και τα Κουρναβάδικα, το γνωστό μαχαλά του γειτονικού Διλόφου. Η σταυρομάνα είναι ένας από τους παλαιότερους συγκαθιστούς της περιοχής. Ο ρυθμός του οχτάσημος(2+3+3), παλιά κυριαρχούσε στα γλέντια του γάμου κυρίως όταν αυτά λόγω καιρικών συνθηκών γίνονταν μέσα στο σπίτι. Ήταν ζευγαρωτός χορός ο οποίος χορεύονταν ανά δύο και βοηθούσε στην έλλειψη χώρου. Σε αυτόν τον χορό ξεχώριζαν οι καλοί χορευτές. Το τσάμικο του Πενταλόφου χορεύονταν από τον πρωτοχορευτή με αριστερόστροφες κινήσεις και φιγούρες χαρακτηριστικό

δείγμα της περιοχής και οι υπόλοιποι χορευτές κρατούσαν-συνόδευαν. Το Αρχοντόπουλο συνήθως ακούγονταν κοντά στην αυγή τότε που το γλέντι καταλάγιαζε. Οι εναπομείναντες μερακλήδες χόρευαν και το κλαρίνο έπαιζε στη μέση. Οι τσέπες άδειαζαν οι καημοί και τα ντέρτια έβγαιναν και με ένα γύρισμα του κλαρίνου το γλέντι τις περισσότερες φορές άναβε.

Εικόνα 14-Χορός στη Λόντζια

Εικόνα 15-Οι μαθητές και οι μαθήτριες του Καρούτειου Γυμνασίου και Λυκείου στους πατρογονικούς χορούς.

Η μελωδία <<Σαν πας πουλί μου>> ήταν νουμπέτ, αργός σκοπός με τον οποίο ξεκινούσαν πολλές φορές τα γλέντια. *Σαν πας πουλί μου στη Φραγκιά, σαν πας*

στην Άγια Μαύρα, χαιρέτα μας την κλεφτουριά κι αυτόν τον Κατσαντώνη. Στην Φραγκιά και όχι στο Μωριά. Στην Άγια Μαύρα και όχι στην Άγια Λαύρα.

Τα λάθη αυτά των δισκογραφικών καταγραφών οφείλουμε να τα αποκαταστήσουμε, γιατί ο Κατσαντώνης δεν πήγε ποτέ ούτε στο Μωριά ούτε στην Άγια Λαύρα. Αντίθετα κατέφυγε κυνηγημένος από τους Τούρκους όπως και πολλοί άλλοι αγωνιστές μας, στα νησιά του Ιονίου (Φραγκιά) και συγκεκριμένα στη Λευκάδα (Άγια Μαύρα). Μετά τον αργό αυτό σκοπό ακολουθούσαν τα γυρίσματα <<τα πήρανε τα πρόβατα>> και <<μπεράτι>>.

Πενταλοφίτισσες στη Λόντζα μια επίσημη μέρα (εθνική γιορτή).
Αρχές δεκαετίας του 1930. Φωτογραφία Αγγλέα Βούγια

*Η παλιότερη φωτογραφία της Λόντζιας
(πιθανόν αρχές της δεκαετίας του 1920)*

3.4-Αυτοί που συνέχισαν την μουσική παράδοση του Πενταλόφου

Στη γενικότερη έρευνα που έγινε για το λαϊκό χορό στον Πεντάλοφο απαραίτητη θεωρείται η αναφορά η αναφορά στους οργανοπαίχτες και στα μουσικά όργανα. Όταν αναφερόμαστε στους οργανοπαίχτες εννοούμε τους γύφτους, εδώ όμως θα πρέπει να ξεκαθαριστεί ότι η έννοια αυτή δεν περιέχει κάτι το υποτιμητικό αντίθετα μάλιστα. Η έννοια αυτή δηλώνει καταγωγή <<ήρθαν οι γύφτοι>>έλεγαν εννοώντας τους οργανοπαίχτες. Από τη στιγμή που οι γύφτοι έπιασαν τα όργανα τα παράτησαν οι ντόπιοι. Έτσι δημιουργήθηκε η συμπαγής τάξη των οργανοπαιχτών οι οποίοι κράτησαν, διαμόρφωσαν και διέσωσαν τη μουσική παράδοση του Πενταλόφου και της γύρω περιοχής. Οι καταβολές τους και η ευαισθησία τους ήταν μερικά από τα στοιχεία που βελτίωσαν το παίξιμό τους και τους ανέδειξαν σε σπουδαίους οργανοπαίχτες. Ο Παναγιώτης Ντίμτσος ή Γιώτας ή Γιουφτογιώτας παλιός βιολιτζής που γεννήθηκε το 1885 και πέθανε το 1978 αφηγήθηκε στους χωριανούς ότι ο παππούς του είχε μία λύρα με τρεις χορδές. Αυτό δείχνει ότι παλαιότερα υπήρχαν λύρες. Κάποιοι ντόπιοι χτίστες κυρίως είχαν ταμπουράδες, ένας από αυτούς σώζεται μέχρι σήμερα. Στην εκκλησία του Αγίου Αχιλλείου Πενταλόφου σε ένα τμήμα της τοιχογραφίας και κάτω από την επιγραφή <<Αινείται Αυτόν εν τυμπάνω και χορώ,αινείται Αυτόν εν χορδαις και

οργάνοις>>, υπάρχουν οι φιγούρες δύο μουσικών εκ των οποίων ο ένας παίζει βιολί και ο άλλος νταούλι. Το βιολί λοιπόν ήταν γνωστό στον Πεντάλοφο από το 1779 τουλάχιστον. Έγχορδα και κρουστά είναι τα όργανα στον Πεντάλοφο μέχρι το 1907. Η χρονιά αυτή είναι πολύ σημαντική γιατί προστίθενται και τα πνευστά όργανα. Το 1907 απ'ο το Λιασκοβίκι της Β. Ηπείρου και μετά από μία μεγάλη πορεία και δύο ολιγόχρονες στάσεις στα Γιάννενα και στη Ζιούζουλη κατεβαίνει και μένει στον Πεντάλοφο ο γύφτος Νάσιος Μπέλτζιος φέρνοντας μαζί του και το κλαρίνο. Σύμφωνα με πληροφορίες η γυναίκα του μιλούσε μόνο αρβανίτικα. Ο Νάσιος είχε μόνο κλαρίνο με βυζί(εξόγκωμα στο ξύλο γύρω από τις τρύπες για τα δάχτυλα). Τέτοιο εξόγκωμα έκαναν συνήθως γύρω από την τρύπα που έβγαζε τη χαμηλότερη φωνή του οργάνου. Το κλαρίνο του Νάσου Μπέλτζιου είχε 3 ή 4 κλειδιά τα οποία δεν τα χρησιμοποιούσε. Ο Νάσος Μπέλτζιος παντρεύει την κόρη του με τον με τον Κώστα Ντίμτσιο(Τσιμούλι), γιο του επίσης οργανοπαίκτη-βιολιτζή Θύμιου Ντίμτσιου. Αντί για προίκα του μαθαίνει κλαρίνο. Έτσι στα 21 του χρόνια, το 1928 αρχίζει να παίζει κλαρίνο το Τσιμούλι. Το μεράκι του και η τεράστια αυτοσχεδιαστική του μνήμη τον ανέδειξαν σαν το καλύτερο κλαρίνο της ευρύτερης περιοχής του Βοΐου. Από αυτόν έμαθαν κλαρίνο όλοι οι σημερινοί οργανοπαίχτες της περιοχής. Το Τσιμούλι έπαιζε κλαρίνο μέχρι και την τελευταία στιγμή της ζωής του. Πέθανε το 1995. Την μουσική παράδοση του Πενταλόφου συνέχισαν οι γιοί του Γιώργος(στον Πεντάλοφο) και Ηλίας(στο Σύδνεϋ της Αυστραλίας όπου βρέθηκε σαν μετανάστης και ήταν ένα από τα καλύτερα κλαρίνα στην περιοχή). Πριν λίγα χρόνια όμως ο Ηλίας πέθανε στο Σύδνεϋ και σήμερα την παράδοση συνεχίζει ο εγγονός του Τσιμούλι, Κώστας Ντίμτσιος και αυτός γιος του Γιώργου. Το συγκρότημα του Κώστα Ντίμτσιου(Τσιμούλι) αποτελούνταν από δύο κλαρίνα πάντοτε, βιολί, νταούλι και μία ή δύο κορνέτες. Πολλές φορές αντί για νταούλι χρησιμοποιούσαν ντέφι.

Εικόνα 16-Ο Κώστας Ντίμτσιος(Τσιμούλι) με το κλαρίνο του

Πεντάλοφος. Ο μαχαλάς του Αγίου Γεωργίου και το σπίτι του Κώστα Ντίμτσιου.

Γλέντι στη Λοντζια. Δεκαετία 1940. Δεξιά με το βιολί ο Γιάννης Μπέτζιος, στο κέντρο το Τσιμούλ' κι αριστερά με το νταούλ' ο Βαγγέλης Μπέτζιος.

4.1-Ο παραδοσιακός γάμος στον Πεντάλοφο

Ο γάμος είναι ορόσημο στη ζωή του ανθρώπου και συμβολίζει το πέρασμα σε νέα βιώματα με τη δημιουργία της οικογένειας. Η ιερότητα του γάμου ξεκινάει από πολύ παλιά. Οι αρχαίοι Έλληνες είχαν για προστάτιδα τη θεά Ήρα, τη γυναίκα του Δία. Ο λαός μας μακαρίζει τους παντρεμένους και πιστεύει ότι οι ανύπαντροι είναι απόκληροι της τύχης. Στον Πεντάλοφο ο γάμος λεγόταν χαρά. Η πιο προσφιλής ευχή που έδιναν προς τους νέους ήταν <<άιντι κι στις χαρές σας>> θέλοντας να δηλώσουν ότι ο γάμος ήταν η υψηλότερη χαρά της ζωής. Ο γάμος ήταν ένα τοπικό πανηγύρι. Ήταν για όλους ένα γλέντι, ψυχαγωγία και σπάσιμο της μονοτονίας του χωριού. Συμμετείχαν όλοι άμεσα ως καλεσμένοι ή έμμεσα ως παρατηρητές στο ευτυχέστερο γεγονός των οικογενειών των μελλονύμφων. Ο γάμος γιορτάζονταν με μεγαλοπρέπεια και συνοδεύονταν από παραδοσιακές συνήθειες, παραδοσιακά έθιμα και μεγάλη ποικιλία γαμήλιων τραγουδιών με βαθιές ρίζες στο πέρασμα του χρόνου. Ήταν μια μικρογραφία πανηγυριού για το χωριό και γι' αυτό οι γονείς των νεόνυμφων φρόντιζαν να ευχαριστήσουν τον κόσμο του χωριού προσφέροντας πολύ φαγητό το οποίο συνδυάζονταν με μουσική και χορό. Στα παλαιότερα χρόνια οι νέοι παντρεύονταν σε ηλικία 18-20 χρονών. Επειδή τα ήθη ήταν πολύ αυστηρά επέβαλλαν το γάμο σε μικρή ηλικία για να λύσουν το σοβαρό σεξουαλικό πρόβλημα που αντιμετώπιζαν τότε οι νέοι,

να κάνουν παιδιά και να τα μεγαλώσουν καθώς ήταν νέοι και ικανοί να εργαστούν. Ένας ακόμα λόγος που οι γονείς ήθελαν να παντρέψουν τα αγόρια κυρίως σε μικρή ηλικία ήταν ο φόβος που τους διακατείχε μήπως γνωρίσουν καμία κοπέλα στην ξενιτιά όπου εργάζονταν ως κτίστες και μείνουν εκεί και χαθούν εντελώς από την οικογένεια τους. Ο γάμος στο χωριό κρατούσε μία εβδομάδα. Οι γνωστές συνήθειες που συνόδευαν τις εκδηλώσεις του γάμου περιείχαν και πλήθος γαμήλιων δημοτικών τραγουδιών. Τα τραγούδια του γάμου αναφέρονταν σε δύο κυρίως θέματα, στη χαρά καθαυτή του γάμου και στη λύπη για τον αποχωρισμό της νύφης από την οικογένειά της. Τα γαμήλια τραγούδια περιγράφουν: τη μεταφορά του νερού από το πηγάδι για τα προζύμια, το ζύμωμα των ψωμιών, την έκθεση της προίκας, τη μετάβαση στη βρύση για να πάρουν το νερό, το λούσιμο της νύφης και του γαμπρού, το ξύρισμα, το χτένισμα της νύφης, τη μετάβαση της ακολουθίας του γαμπρού στο σπίτι της νύφης, την υποδοχή του γαμπρού και της νύφης, τον αποχωρισμό της νύφης από τους δικούς της, τη μετάβαση στην εκκλησία, την αποχώρηση του νούνου, της μάνας της νύφης. Τα περισσότερα γαμήλια τραγούδια είχαν ως κεντρικό θέμα τη νύφη επειδή αυτή είχε μεγαλύτερη ανάγκη συμπαράστασης και παρηγοριάς γιατί εγκατέλειπε την οικογένειά της. Η νύφη αποκαλούνταν πέρδικα, τρυγόνα, μηλιά, χρυσή μηλιά, μήλο κόκκινο, νιόνυμφη, λυγερή, περιστέρα, μπιρμπιλομάτα. Ο γαμπρός χαρακτηρίζεται νιος, νιούτσικος, άγουρος, αρχοντόπουλο, αετός, σταυραετός, βασιλικός, περιστερόπουλο, λεβέντης, νιόγαμπρος, γιαρέντης. Οι νεότεροι συμμετείχαν ενεργά σε όλες τις φάσεις του γάμου καθοδηγούμενοι από τους παλιούς και μάθαιναν τα γαμήλια έθιμα και τραγούδια. Στο γάμο δίνονταν η ευκαιρία στους νέους σε ηλικία γάμου να πλησιάσουν το άλλο φύλο, να ανταλλάξουν μερικές υποσχετικές ματιές, να χαριεντιστούν για λίγο χωρίς όμως να μπορούν να προχωρήσουν περισσότερο λόγω αυστηρών περιορισμών του γάμου. Η αυστηρή τήρηση του τυπικού της καθιερωμένης παραδοσιακής τελετουργίας ήταν νόμος άγραφος και μόνο τότε θα στέριωνε ο γάμος και οι νεόνυμφοι θα ζούσαν ευτυχισμένοι.

4.2-Τα πρόσωπα του γάμου

Τα σημαντικότερα πρόσωπα που παίζουν καθοριστικό ρόλο και είναι το κέντρο κάθε εκδήλωσης του γάμου είναι: η νύφη και ο γαμπρός, ο νούνος και η νούνα, οι βλάμηδες, οι μποχτιές και οι δερποφτές. Ο νούνος είναι το σπουδαιότερο και το πιο αξιοσέβαστο πρόσωπο του γάμου. Η νούνα ακολουθεί το νούνο και ετοιμάζει τα στέφανα από λυγαριά, λουλούδια και βασιλικό, τα κουφέτα και το ρύζι. Οι βλάμηδες είναι συγγενείς ή φίλοι του γαμπρού επιλέγονται από αυτόν και είναι άτομα απόλυτης εμπιστοσύνης. Οι δερποφτές είναι αγαπητές και ξεχωριστές φίλες της νύφης, είναι οι βλάμισσες. Συμπαραστέκονται στη νύφη και τη βοηθούν σε όλες τις προπαρασκευαστικές εργασίες. Οι μποχτιές είναι συγγενείς και φίλες του γαμπρού που βοηθούν τους βλάμηδες να ανταπεξέλθουν με επιτυχία στα καθήκοντά τους.

*Γάμος του Κώστα Μπιδράκα με την Μάρθα Γαϊάνη.
Στη λόντζα.*

4.3-Η τελετή του γάμου

Προπαρασκευαστικές εργασίες

Μερικές εβδομάδες πριν το γάμο οι γονείς της νύφης καλούσαν στο σπίτι τους ραφτάδες για να ράψουν την προίκα, τις κάπες, τις κοντούσιες, τις ποδιές και τα φουστάνια.

ΔΕΥΤΕΡΑ. Το κάλεσμα

Τη Δευτέρα καλούσαν τους συγγενείς και τους φίλους στο γάμο. Αργότερα το κάλεσμα μεταφέρθηκε για την Παρασκευή.

ΤΡΙΤΗ. Το μπαριάκι

Την Τρίτη ζητούσαν την άδεια από τον παπά. Ο παπάς έλεγε <<ευλογημένος να είναι>> και έδινε την άδεια να σηκώσουν το μπαριάκι στο μπαλκόνι του γαμπρού, σημάδι της επίσημης έναρξης του γάμου.

ΤΕΤΑΡΤΗ. Τα προζύμια

Την Τετάρτη στο σπίτι της νύφης και του γαμπρού ετοιμάζονται πυρετωδώς. Τη μέρα αυτή αρχίζει τυπικά και ουσιαστικά ο γάμος για να ετοιμαστεί το προζύμι με το οποίο θα ζυμωθούν τα φρέσκα ψωμιά για το γάμο και οι ρουφτένιες μπουγάτσες. Η διαδικασία που ακολουθείται είναι περίπλοκη. Κατά τη διάρκεια της οι ανύπαντρες κοπέλες χορεύουν γύρω από τη σκάφη τραγουδώντας χαρούμενα τραγούδια.

4.4-Τραγούδια του γάμου

Ανέβαινε προζύμι

Κοράσιο να ζυμώσει

Με μάνα, με πατέρα

Μ' αδέλφια με ξαδέρφια

Η ζυμώτρια σέρνει πρώτη το χορό, ζωσμένη με άσπρη ποδιά και όλες μαζί τραγουδούν:

Βουλήθηκε η μάνα μου να πα' να με παντρέψει

Όλο τον κόσμο και όλους τους συγγενείς της

Αυτόν π' αγαπούσα εγώ, δεν πάει να τον καλέσει

Γιε μου σαν θέλεις κάλεσμα και θέλεις να την πάρεις

Βάλε την κλούρα στον τρουβά και το κρασί στην κόφα

Και πάνε γιε μου να την πάρεις και πάνε να την φέρεις

Την ώρα που η ζυμώτρα ανακατώνει το προζύμι οι υπόλοιπες χορεύουν και τραγουδούν:

Ψιλό, λιχνό τα` αλεύρι

Κι αφράτο το προζύμι

Κι η κορ` απ` το ζυμώνει

Με μάνα, με πατέρα

Μ' αδέρφια κι αξαδέρφια

Με νιάνιες και μπαρμπάδες

Προτού αρχίσει το ζύμωμα ρίχνουν χρήματα μέσα στη σκάφη, ενώ οι κοπέλες χορεύουν και τραγουδούν:

Ρίξτε όλες τον παρά

Να προκόψουν τα παιδιά

Έλα ρίξε πεθερά

Να σου μοιάσει η νυφαδιά

Που` ναι και νοικοκυρά

Και ο γαμπρός τον πεθερό

Που` να πρώτος στο χορό

Αλεύρωναν το γαμπρό για να είναι πάντα νέος κα άσπρος και να μη γεράσει ποτέ.

ΠΕΜΠΤΗ

Την ημέρα αυτή ζυμώνουν τα ψωμιά, τις μπουγάτσες και τα παξιμάδια.Οι κοπέλες χορεύουν και τραγουδούν:

Αγόρι κοσκινίζει

Κοράσιο να ζυμώσει

Με μάνα, με πατέρα

Μ' αδέρφια και ξαδέφια.

Της νιόνυμφης το γάμο,

Η μάνα της τον κάνει,

Με μόσχο με σταφύλι

Με τη δροσιά στα χείλη.

Κυρ' γιε μ' και ποιος τον κάνει,

Της νιόνυμφης το γάμο,

Ο πατέρας της τον κάνει,

Με μόσχο και σταφύλι

Με τη δροσιά στα χείλη.

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ. Η έκθεση της προίκας.

Στο άπλωμα της προίκας οι κοπέλες τραγουδούσαν:

Κυρ γιε μου και ποιος τον κάνει

Της νιόγαμπρης το γάμο.

Η μάνα της τον κάνει

Με μόσχο και σταφύλι

Με της δροσιάς τα' Απρίλη.

Τα' αδέρφια της τον κάνουν

Με μόσχο και σταφύλι

Με της δροσιάς τα' Απρίλη.

Τα ξαδέφια της τον κάνουν

Με μόσχο και σταφύλι

Με της δροσιάς τα` Απρίλη.

ΣΑΒΒΑΤΟ.α)παίρνουν την προίκα, β)πηγαίνουν στη βρύση για να πάρουν νερό, γ)το λούσιμο της νύφης και του γαμπρού και δ)το ξύρισμα του γαμπρού.

Εικόνα 17-Γυναίκα του χωριού ντυμένη με την παραδοσιακή στολή πάει στη βρύση να πάρει νερό

Οι βλάμηδες πηγαίνουν στο σπίτι της νύφης για να πάρουν την προίκα. Η νύφη συνοδευόμενη από την ακολουθία της πηγαίνει στη βρύση για να πάρει νερό και να λουστεί πριν το γάμο.Μπροστά πηγαίνουν τα λαλούμενα(η συνοδεία της νύφης),τραγουδούν και καλούν το φεγγάρι να κατεβεί και να έρθει στο γάμο:

Φέγγε φεγγάρι, φέγγε όλη τη βδομάδα

Χαρά θέλω να, κάνω το γιο μου να παντρέψω.

Τον ήλιο να καλέσω, νουνό για να τον βάλω

Κι ο ήλιος δεν αδειάζει και στέλνει το φεγγάρι

Σύρε φεγγάρ' σύρε, σύρε ν' αρραβωνιάσεις,

Σύρε να στεφανώσεις, αϊτόν με περιστέρα.

Του τάζου δαχτυλίδι, δεν θέλει να κατέβει,

Του τάζου και τη νύφη κι αμέσως κατεβαίνει.

Μόλις φτάσουν στη βρύση η νύφη προσκυνάει τρεις φορές και ρίχνει μεταλλικά νομίσματα μέσα στη λεκάνη(κουπάνα).Ένα αγόρι με μάνα και πατέρα στη ζωή γεμίζει ένα γκιούμι νερό στο οποίο έχουν βάλει ένα κλαδί βασιλικό με ρίζα.Την ώρα που το αγόρι γεμίζει με νερό το γκιούμι τραγουδούν:

Για στάξε βρύση μια φορά

Για στάξε τρεις κι πέντε.

Να παρ` η νιόγαμπρη νερό,

Να λούσει τα μαλλιά της.

Ο γαμπρός με την ακολουθία του ακολουθώντας την ίδια διαδικασία πηγαίνει στη βρύση με αστεϊρευτο νερό, για να πάρει νερό. Στο δρόμο και στη βρύση τραγουδούν τα ίδια τραγούδια που λένε και στη νύφη. Για τον γαμπρό τραγουδούν επίσης τα παρακάτω τραγούδια:

Γαμπρέ μου τι μάνα σ` έκαμε

Κι είσαι άσπρος σαν το γάλα

Η μάνα μου ήταν πέρδικα

Κι ο αφέντης μου σαΐνι

Και το βυζί που βύζαινα αγνής μαργαριτάρι

Κι ο νούνος που με βάφτισε

Με μάνα, με πατέρα

.....

Κίνησα το δρόμο, δρόμο

Το στενό μονοπάτι

Βρίσκω μια μηλιά στο δρόμο

Που` ταν μήλα φορτωμένη

Κι άπλωσα να πάρω ένα

Κι η μηλιά μια αντεμίλει

Μην το πάρεις, μην το πάρεις

Κατά τη διαδρομή προς τη βρύση και την επιστροφή στο σπίτι της νύφης και του γαμπρού τα όργανα παίζουν ασταμάτητα τραγούδια του γάμου ενώ επικρατεί ενθουσιασμός κέφι και χαρά. Όλοι τραγουδούν και χορεύουν και οι κανάτες με το κρασί αλλάζουν χέρια και επιτείνουν το κέφι. Όταν γυρίζουν από τη βρύση στο σπίτι ζεσταίνουν το νερό και ετοιμάζονται ο γαμπρός και η νύφη ο καθένα ξεχωριστά στο σπίτι του και λούζονται με μοσχοσάπουνο για να είναι καθαροί κατά την τελετή του γάμου. Το αγόρι που είχε γεμίσει το γκιούμι με νερό στη βρύση ρίχνει νερό στο γαμπρό ή στη νύφη και λούζονται. Γύρω από τη νύφη και το γαμπρό είναι μαζεμένοι συγγενείς και φίλοι και τραγουδούν:

Λούζεται τα` αρχοντόπουλο(ή η αρχοντοπούλα)σ` ένα χρυσό λιένη

Η πάπια φέρνει το νερό κι η χήρα το σαπούνη

Η μάνα του(της)η αγλήγορη με τη χρυσή λεκάνη

Η αδελφή του(της) η αγλήγορη φέρνει χρυσή πετσέτα

Για το γαμπρό τραγουδούν και το παρακάτω τραγούδι:

Απάνω στη τριανταφυλλιά,

Η πέρδικα έκανε φωλιά

Και πέσαν τριαντάφυλλα

Το `μαθαν οι γειτόνισσες,

Του Ζουπανιού οι αρχόντισσες

Και παν να μάσουν τον ανθό

Να φκιάξουν γιούλες με νερό

Να παν να λούσουν το γαμπρό

ΚΥΡΙΑΚΗ. α)το χτένισμα της νύφης. β)το στόλισμα της νύφης. γ)η προετοιμασία των βλάμηδων. δ)το κάλεσμα του νούνου. ε)στο σπίτι της νύφης. στ)οι δοκιμασίες του γαμπρού. ζ)τα παιδέματα της νύφης. η)ο αποχαιρετισμός της νύφης. θ)η γαμήλια πομπή ξεκινά για την εκκλησία. ι)η τέλεση του μυστηρίου και κ)ο δημόσιος χορός

Η Κυριακή είναι η λαμπρότερη μέρα της ζωής των μελλονυμφων, είναι η τελευταία μέρα γεμάτη εκδηλώσεις οι οποίες αρχίζουν επίσημα από τις 10 το πρωί και τελειώνουν ξημερώματα Δευτέρας.

Τις γαμήλιες εκδηλώσεις της Κυριακής ανοίγει η νούνα η οποία αναλαμβάνει το ρόλο της κομμώτριας. Όταν η νούνα χτενίζει τη νύφη οι συγγενείς και οι φίλες της νύφης χορεύουν και τραγουδούν:\

Αργυρό μου χτένι και μαλαματένιο

Χτενίζε αγάλι, αγάλι

Της νύφης το κεφάλι

Σέρνε αγάλια, αγάλια

Τρίχα να μην κόψεις

Και την πάρει ο ξένος

Και την πάει στα ξένα

Κατά το στόλισμα της νύφης τραγουδούν:

Στολίζεται μια λυγερή

Απ' το πρωί έως το βράδυ

Βάζει τον ήλιο πρόσωπο

Και το φεγγάρι αστήθι

Και τον καθάριο αυγερινό,

Τον βάζει δαχτυλίδι

Στη συνέχεια ακολουθεί άλλο τραγούδι στο οποίο η νύφη παραπονιέται στη μάνα της επειδή δεν της διάλεξε τον κατάλληλο σύζυγο:

Μια λυγερή στολίζεται

Την Κυριακή το γιόμα

Έχει κατάξανθα μαλλιά

Στην πλάτη της ριγμένα

Που τα χτένισαν οι άγγελοι,

Με τα` αργυρά τα χτένια

Κι παίρνει τον ανήφορο

Στις μάνας της παένει

Μάνα μ` τον άνδρα π` μ` έδωσες,

Δεν πρέπει για τα` εμένα

Αυτός είναι γραμματικός,

Παπάς θέλει να γένει

Εγώ παπαδιά δεν γίνομαι

Τα μαύρα να φορέσω

Η νύφη ακόμη και στην πιο ευτυχισμένη μέρα της ζωής της νιώθει έντονο το αίσθημα του χωρισμού από τους δικούς της: Το παρακάτω τραγούδι μας περιγράφει το συναίσθημα της νύφης:

Μήλο μου κόκκινο

Κόκκινο κι ρόδινο

Μην το μαραίνεσαι,

Δεν το μαραίνομαι,

Το πώς παντρεύομαι

μον' το μαραίνομαι

το πώς χωρίζομαι

από τη μάνα μου

και τον πατέρα μου

και από τα` αδέρφια μου

και τα ξαδέρφια μου

Όταν η ακολουθία, η οποία περιλαμβάνει τους έφιππους μπρατίμους, τα μουσικά όργανα, ο γαμπρός, οι γονείς, οι συγγενείς και τους άλλους καλεσμένους ξεκινά για το σπίτι της νύφης τραγουδούν:

Κίνησε τ' αρχοντόπουλο

Του βασιλιά τα` αγγόνι

Χίλιοι πεζοί τον κυνηγούν

Χίλιοι καβαλαραίοι

Κανένας δεν τον ζύγωνε

Κανένας δεν τον ζυγώνει

Η μάνα του τον ζύγωνε θερμοπαρακαλώντας

Που πα, ρε γιε μου μοναχός

Δεν πάω μωρ' μάνα μοναχός

Έχω το άλογο μου,

Έχω το νούνο εμπροστά

Και τους μπρατίμους πίσω

Καθώς η γαμπριάτικη πομπή συνεχίζει το δρόμο της και φτάνει στο σπίτι της νύφης, οι συγγενείς της νύφης στήνουν χορό στην αυλή τραγουδώντας:

Κάτω στα πέντε μάρμαρα,
 Στα πέντε μαρμαρούρια
 Κείται κόρη ανύπαντρη,
 Κόρη αρραβωνιασμένη,
 Κι η μάνα της, της έλεγε,
 Κι η μάνα της, της λέει:
 Σήκω κόρη μ' κι άλλαξε
 Και βάλε τα καλά σου,
 Και όλα τα μεταξωτά
 Και τα διαμαντικά σου,
 Συμπέθεροι μας έρχονται,
 Συμπεθεροί, μπράτιμοι
 Κι αν ήρθαν καλώς όρισαν
 Κι αν ήρθαν καλώς ήρθαν,
 Στρώστε τραπέζια δώδεκα
 Στρωσίδα δεκαπέντε

Ο γαμπρός προτού περάσει στο επίσημο δωμάτιο, στο οποίο βρίσκονται οι συγγενείς του περνάει ορισμένες καθιερωμένες δοκιμασίες. Την ώρα που η ακολουθία του γαμπρού φτάνει στην αυλή της νύφης ο πεθερός και η πεθερά κρύβονται σε σκοτεινά μέρη του σπιτιού και οι συγγενείς τραγουδούν:

Γαμπρέ μ' ποια μάνα σ' έκαμε
 Κι είσαι άσπρος σαν το χιόνι
 Η μάνα μου ήταν πέρδικα

Κι αφέντης μ' περιστέρι

Κι εγώ περιστερόπουλο

Σπυρί μαργαριτάρι

Κι η κούνια που με κούναγε

Χρυσή μαλαματένια

Όταν φτάνει η ώρα που η νύφη θα εγκαταλείψει το πατρικό της σπίτι έχουμε την πιο συγκινητική και ανθρώπινη στιγμή του γάμου. Με το παρακάτω τραγούδι προετοιμάζουν ψυχολογικά οι συγγενείς και οι φίλες τη νύφη για το ξένο περιβάλλον που πρόκειται να ζήσει από δω και πέρα:

Δείπνα κόρη μ' δείπνα

Ακόμα απόψε αντάμα

Κι αύριο ως το γιόμα,

Κι ως το μεσημέρι

Θα σε πάρει ο ξένα

Θα σε πάει στα ξένα

Κάναν δεν θα ξέρεις

Μον' την πεθερά σου

Και τον πεθερό σου

Την ώρα που ετοιμάζονται να βγουν από το δωμάτιο τραγουδούν:

Τι κάθεσαι χρυσή μηλιά

Και δεν κινάς να φύγεις.

Ακόμα πονώ την μάνα μου,

Πονώ και τον πατέρα,

Ακόμα πονώ τα` αδέρφια μου,

Πονώ κι τα ξαδέλφια μου

Τα αποχαιρετιστήρια τραγούδια συνεχίζονται στην αυλή από τις γυναίκες:

Μέσα σε τούτη την αυλή πέρδικα στέκει και λαλεί

Ουδέ λαλούσε σαν πουλί, ουδέ σαν χελιδόνι.

Μόνο λαλούσε κι έλεγε μ` ανθρώπινη κουβέντα

Που είστε αδελφάκια μου και σεις ξαδελφάκια μου

Ακούστε σεις αδελφάκια μου και σεις πρώτα ξαδέλφια,

Την Κυριακίτσα το πρωί, όλοι εδώ να λάχητε.

Όλοι τριγύρω ελάτε, πολλά ντουφέκια ρίξτε

Να μη μ` αδράξει ο σταυραϊτός και στον ποταμό με ρίξει.

Κι ο σταυραϊτός εστούριξε τα φτερά του

Και τα φτερούδια άπλωσε και την κόρη άδραξε

Τα αποχαιρετιστήρια συνεχίζονται στο δρόμο από τις γυναίκες:

Στα πράσινα λιβάδια και στα κίτρινα,

Μας κλέψαν την (όνομα της νύφης)

Μας την άδραξαν.

Δε φώναζες(όνομα της νύφης)

Να σε γλιτώσουμε.

Πώς να φωνάξω μάνα μ`

Το πώς ν` απολογηθώ

Το στόμα βουλωμένο,

Μαντίλι στο λαιμό.

.....

Κίνησε η πέρδικα που` χα στο χρυσό κλουβί,

Το χρυσοστολισμένο.

Την τσίζα την πότιζα με μόσχο με σταφύλι

Και σκανταλίστηκε το κλουβί

Και μου` φυγε η πέρδικα.

Γύρνα, γύρνα πέρδικά μου

Όπως γυρνούσες πρώτα.

Μία μεγαλοπρεπής πομπή ξεκινάει από το σπίτι της νύφης και κατευθύνεται προς την εκκλησία για την τέλεση του μυστηρίου. Σε όλη τη διαδρομή τα κλαρίνα και τα βιολιά παίζουν νυφιάτικα τραγούδια, τα νταούλια χτυπούν, η ατμόσφαιρα δονείται και ο απόηχος φτάνει στις γειτονιές του χωριού.

Οι συγγενείς του γαμπρού, μαζί με τη νούνα περιμένουν στη λόντζια ή έξω από την εκκλησία(Στο χωριό οι κάτοικοι του πάνω μαχαλά τελούσαν το μυστήριο του γάμου στον Άγιο Αθανάσιο και του κάτω μαχαλά στην Αγία Βαρβάρα)έχουν στήσει χορό τραγουδώντας:

Άγουρος από την Αγιά, κόρη από την Ανατολή.

Πάησαν κι ανταμώθηκαν, μέσα στο Δεντροπόταμο.

Πώς να περάσω εγώ, ετούτο το θολό νερό,

Πέρασε με νιούτσικε και πάρε το ζωνάρι μου

Δεν το θέλω κόρη μου, δεν το παραδέχομαι

Πέρασε νιούτσικε θα σου δώσω φίλημα.

Φίλημα σαν άκουσε σαν αετός την άδραξε

πέρα την επέρασε,

Δώσε μου τώρα το φιλί, το φιλί που μου` ταξες
παραπάνω νιούτσικε, να φανούν τα σπίτια μας
και τα παραθύρια μας.

Φάνηκαν τα σπίτια μας και τα παραθύρια μας

Γόμαρον εγέλασα το ποτάμι πέρασα.

Όταν πλησιάζει η νύφη συνεχίζουν το χορό με το παρακάτω τραγούδι:

Πέρα στις δίπλες το χορό,

Να` χα νεράντζι να` ριχνα

Να ξεδιαλύνω το χορό

Να δουν τη νύφη που` ρχεται,

Πως σειέται και λυγίζεται

Πως πέφτει η άνθη απάνω της

Απάνω στο μαντήλι της,

Απάνω στο κεφάλι της.

Γάμος του Γιώργου Χονδροκωστόπουλου με την Ευμορφία Δεληνίκου το 1933 στην Αγία Βαρβάρα. Μπροστά αριστερά καθιστό το Τσιμούλι.

Μετά την τέλεση του μυστηρίου ακολουθεί δημόσιος χορός στη Λόντζια. Ο χορός μετά το γάμο ήταν η πιο προσφιλής διασκέδαση όχι μόνο για τους νέους και τις νέες του χωριού αλλά και για τους ηλικιωμένους. Στην πρώτη σειρά του χορού πιάνονταν ο νούνος, ο γαμπρός, ο πατέρας του γαμπρού και της νύφης και ακολουθούν οι γεροντότεροι συγγενείς του γαμπρού και της νύφης. Στη δεύτερη σειρά πιάνονται η νούνα, η νύφη, οι μάνες των νεόνυμφων και οι άλλες ηλικιωμένες γυναίκες. Στην τρίτη σειρά παίρνουν θέση οι βλάμηδες και τα νεαρά αγόρια και στην τέταρτη σειρά οι δερποφτές, οι μποχτσιές, και τα νεαρά κορίτσια. Πρώτος έσερνε το χορό ο νούνος και η νούνα, μετά ο γαμπρός και η νύφη, οι πατεράδες των νεόνυμφων, οι πεθερές και οι υπόλοιποι καλεσμένοι. Όταν ερχόταν η σειρά της νύφης και του γαμπρού, η νύφη έκανε τρεις μετάνοιες και χόρευαν τον νυφιάτικο χορό. Ο χορός αυτός καθιερώθηκε ως <<Ζουπανιώτικος>> και στους Ζουπανιώτες είναι περισσότερο γνωστός ως <<Λόντζια>>, είναι χορός λιτός σε πεντάσημο ρυθμό και χορεύεται με αργά ρυθμικά βήματα(χορευτικός δρόμος στα 2).Την παραγγελία για τον χορό την έδινε ο χορευτής του πρώτου κύκλου, αυτό το σκοπό ήταν υποχρεωμένοι να

χορέψουν και οι πρώτοι χορευτές των άλλων σειρών. Ο καθένας προσάρμοζε το χορό ανάλογα με την ηλικία του, τις χορευτικές ικανότητες και την ιδιαίτερη ιδιοσυγκρασία του. Στα παλαιότερα χρόνια οι περισσότεροι χορευτές με τη συμμετοχή τους στο δημόσιο χορό, είχαν ταυτιστεί τόσο πολύ με ένα συγκεκριμένο τραγούδι, που όταν άκουγαν τα όργανα από μακριά να παίζουν έναν ορισμένο σκοπό να γνωρίζουν και το χορευτή. Οι κάτοικοι του χωριού ήταν ιδιαίτερα μερακλήδες και αυτό το μαρτυρά ο μεγάλος αριθμός εκδηλώσεων που γινόταν κάτι το οποίο στις μέρες μας τείνει να εξαφανιστεί με ελάχιστες εξαιρέσεις. Οι τοπικοί χοροί ανάλογα με το μέτρο και τον τρόπο που χορεύονταν χωρίζονται: α) στα τσάμικα, ο κάθε χορευτής ανάλογα με τον εσωτερικό του ψυχισμό και τη σωματική κατατομή και τη λεβεντιά του, φροντίζει με τις φιγούρες, τα συγκαθίσματα και άλλες περίτεχνες χορευτικές κινήσεις να παρουσιάσει τον καλύτερό του εαυτό και ταυτόχρονα να εντυπωσιάσει, β) τα συρτά που χορεύονταν από τις γυναίκες περισσότερο, γ) τα συγκαθιστά και τα σκόρπια αργά και γρήγορα, δ) τα βαριά στα τρία και πλήθη από άλλες παραλλαγές. Κάθε τραγούδι χορεύεται με ιδιαιτερότητα και ο κάθε χορευτής βάζει τη δική του ταυτότητα. Η μακρόχρονη παράδοση έχει καθιερώσει και τη διάρκεια του χορού κάθε χορευτή, μετά από δύο γύρους ο πρώτος αποσύρονταν στο τέλος της σειράς παραχωρώντας τη θέση του στον επόμενο. Μόνο οι δημογέροντες και οι αξιοσέβαστοι ηλικιωμένοι είχαν το δικαίωμα να κάνουν περισσότερες στροφές. Η ευθυμία και η ζωηρότητα των νέων δεν ξέφευγε από τα όριά της κοσμιότητας και της σεμνότητας που υπέβαλαν τα πατροπαράδοτα χρηστά ήθη. Στο γλέντι αντίκριζες μακριές σειρές γυναικών ντυμένων με τις πατροπαράδοτες κεντητές με χρυσές κλωστές, στολές και τα πολύχρωμα κροσσωτά μάλλινα μαντίλια στο κεφάλι, να κρατιούνται από τα χέρια και να χορεύουν με ανάλαφρες κινήσεις. Ο βαριές φορεσιές που φορούσαν δεν τις εμπόδιζαν να χορεύουν πεταχτά και χαριτωμένα. Στους γάμους συμμετείχε όλο το χωριό άμεσα ή έμμεσα. Οι ακάλεστοι γέμιζαν ασφυκτικά όλους τους χώρους γύρω από τη Λόντζια. Ο γαμπρός και η νύφη παραμένουν στη δεύτερη θέση σε όλη τη διάρκεια του χορού, συνοδεύοντας τους άλλους χορευτές. Ο δημόσιος χορός διαρκεί ως αργά το απόγευμα, μόλις αρχίσει να σκοτεινιάζει τα όργανα σταματούν και λύεται ο χορός. Πριν ξεκινήσει ο δημόσιος χορός όλοι μαζί οι καλεσμένοι και οι συγγενείς τραγουδούν:

Εφές με το φεγγάρι, σήμερα στο πηγάδι,

Βρίσκω μια περιστέρα και θέλω να την πάρω.

Όσο να κόψω ρούχο κι όσο να τις το ράψω,

Ο (όνομα του γαμπρού) μας την πήρε,

Καλότυχος ο (όνομα γαμπρού) με την καλή που πήρε.

Τα άλλο τραγούδι που λένε είναι γνωστό και είναι ύμνος στην αγάπη:

Εβγάτε αγόρια στο χορό, να μάθετε τραγούδια,

Να δείτε και να μάθετε, πως πιάνεται η αγάπη.

Από τα μάτια πιάνεται στα χείλη κατεβαίνει,

Κι από τα χείλη στην καρδιά ριζώνει και δεν βγαίνει.

Τέλος μερικά από το πλήθος των τραγουδιών που τραγουδιούνται και χορεύονται στους γάμους του Πενταλόφου είναι: *η Διαμαντούλα, Η Νεραντζούλα, τα μάγια, ο αμάραντος, Η Πανώρα, ο Γιάννης, κίνησαν τα καράβια τα ζαγοριανά, κοντούλα λεμονιά, η γειτονοπούλα, ο Μενούσης, η Ζαχαρούλα, ανάθεμα τη μάνα σου, η Αγγέλω, η Βασίλω, τα γιούμια, η Βαγγελιώ, ένας λεβέντης χόρευε, μια κοκκινοφορεμένη, η παπαδοπούλα, απόψε δεν κοιμήθηκα, ξενιτεμένο μου πουλί, άστρο απ' τον ουρανό και κουμπαρούλα μου γλυκιά.*

4.5-Βαφτίσια-Κηδεία

Δεν γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στα βαφτίσια γιατί το χωριό ακολουθεί όλα τα θρησκευτικά έθιμα κατά την τέλεση του μυστηρίου της βάφτισης όπως το επιτάσσουν οι Ιεροί κανόνες. Το μόνο ξεχωριστό είναι ότι στο τραπέζι που γίνεται στο σπίτι των γονιών και παρευρίσκονται οι Νονοί, συγγενείς και φίλοι προσφέρεται ειδικό ψωμί το λεγόμενο <<Ρουφτένιο>>.

Επίσης αναφορά δεν γίνεται και στην κηδεία γιατί και εδώ ακολουθούνται οι Ιεροί κανόνες. Το μόνο ιδιαίτερο στοιχείο εδώ είναι ότι βάζουν στην εξώπορτα ένα σταυρό σε μαύρο πανί με τα αρχικά γράμματα του ονοματεπώνυμου του θανόντος ή της θανούσης για 40 μέρες ως ένδειξη λύπης και σεβασμού.

Ο κύκλος του χρόνου

5.1-Χριστούγεννα

Όπως σε όλα τα μέρη της πατρίδας μας, την παραμονή των Χριστουγέννων ψάλλονται τα κάλαντα ή κόλλιαντα όπως λέγονται στον Πεντάλοφο. Και σήμερα τηρούνται μερικά από τα τοπικά έθιμα αλλά παλαιότερα που υπήρχαν πολλά παιδιά γίνονταν με μεγαλύτερο ενθουσιασμό και ενδιαφέρον. Από τις αρχές του Δεκέμβρη τα αγόρια του κάτω μαχαλά κάθε απόγευμα συγκεντρώνονταν στο προαύλιο της Αγίας Βαρβάρας, ανέβαιναν ένας ένας στο караγάτσι που ήταν κρεμασμένη η καμπάνα, έπιαναν το γλωσσίδι της και τη χτυπούσαν με όση δύναμη μπορούσαν, τη σειρά του έπαιρνε άλλος. Τα υπόλοιπα παιδιά τραγουδούσαν ``καλήν ημέραν άρχοντες, αν είναι ορισμός σας...``. Σύμφωνα με τον Σωτήρη Κάσσο η καμπάνα ήταν για τους χωριανούς λες και είχε ψυχή. ``Ακούγαμε τη φωνή της και πάντα νιώθαμε κάτι ξεχωριστό μέσα μας. Μια μυστική κουβέντα γινόταν μεταξύ μας. Ο ήχος της έμπαινε ίσια στην καρδιά μας. Οι καμπανοκρούστες ήταν έθιμο παλαιό, το βρήκαμε από τους παλαιότερους και το μεταδώσαμε στους νεότερους. Με βροχή, κρύο, χιόνι, παγωνιά πάντα ήμασταν εκεί. Ήταν ένα ψυχικό ξέσπασμα, ένα ξεφάντωμα, ένα παιδικό πανηγύρι που μας γέμιζε αγαλλίαση``. Εδώ θα πρέπει να αναφέρουμε ότι ορισμένοι ιερείς με τη βοήθεια της αστυνομίας προσπάθησαν να ξεριζώσουν το έθιμο, ως ειδολολατρικό. Το έθιμο αυτό όμως συνεχίστηκε και φτάνει ως τις μέρες μας. Δύο-τρεις μετά τα μεσάνυχτα της προπαραμονής των Χριστουγέννων μαζεύονταν όλα τα αγόρια της γειτονιάς εφοδιασμένα με έναν τρουβά, με μια ``Τζουμπανίκα`` με λίγα κομμάτια δαδί ή με έναν τενεκέ γεμάτο στάχτι και πετρέλαιο για να φωτίζονται στα σκοτεινά και παγωμένα σοκάκια και ξεκινούσαν για να επισκεφτούν όλες τις γειτονικές οικογένειες. Στη διαδρομή από το ένα σπίτι στο άλλο, έψελναν το ``Καλήν ημέραν άρχοντες, αν είναι ορισμός σας, χριστού τη θεία γέννηση να πω στ` αρχοντικό σας...``. Μέχρι τα ξημερώματα τελείωναν τα σπίτια, γέμιζαν οι τρουβάδες με κουλούρες και κάστανα και κατάκοποι επέστρεφαν στα σπίτια τους. Το βράδυ εάν ο καιρός ήταν καλός γίνονταν στη Λόντζια και ο υπαίθριος παραδοσιακός χορός. Τη δεύτερη μέρα οι γαμπροί πήγαιναν στο σπίτι της πεθεράς και φιλεύονταν.

5.2-Πρωτοχρονιά

Την γιορτή του Αγίου Βασιλείου, μετά τη γιορταστική Θεία Λειτουργία της εκκλησίας οι νέοι του χωριού γίνονταν ``Μπουμπαραίοι`` και ``Λουκασιάρια``. Οι ``μπουμπαραίοι`` ντύνονταν με κουρέλια, καρναβάλια και δύο δύο με τ' Αηβασιλιάτικα τραγούδια γύριζαν στα σπίτια και μάζευαν δεκάρες. Τα ``λουκασιάρια`` αποτελούνταν από μία ή περισσότερες ομάδες από νέους οι οποίοι ντύνονταν με φουστανέλες, με μαντεία και πισλιά. Έναν από την παρέα τον έντυναν με νυφιάτικη στολή από τα φανταχτερά και ωραία ρούχα του τόπου. Αυτός που ήταν ντυμένος με τη νυφιάτικη στολή ήταν το κυριότερο πρόσωπο της παρέας. Αυτή φιλούσε τα χέρια, με προσποιητή θηλυκότητα για να συγκινεί τους κατοίκους να δίνουν περισσότερα χρήματα στο ταμείο, το οποίο το κρατούσε ένας άλλος νέος με στολή και τσάντα ταχυδρόμου. Η ομάδα αυτή εκτός από τους παραπάνω είχε γαμπρό, αξιωματικό και γιατρό για να πληροί ένα εντυπωσιακό και ποικιλόμορφο σύνολο.

Οι ομάδες αυτές προτού ξεκινήσουν να επισκεφτούν τα σπίτια από τα οποία μάζευαν χρήματα και ευχές έπιαναν χορό στη Λόντζια με τη βοήθεια των τοπικών λαϊκών μουσικών συγκροτημάτων και ψυχαγωγούσαν όλους τους κατοίκους που σταματούσαν για το σκοπό αυτό στην πλατεία της Λόντζιας. Μετά πήγαιναν στα σπίτια τραγουδούσαν διάφορα Αηβασιλιάτικα τραγούδια ανάλογα με την κάθε οικογενειακή περίπτωση και οι νοικοκυραίοι τους έδιναν χρήματα, γλυκό και καμιά φορά μεζέδες και κρασί.

Τα χρήματα που μάζευαν τα γλεντούσαν με ψημένα αρνιά και ποτά μετά από λίγες μέρες της πρωτοχρονιάς. Το πιο συνηθισμένο τραγούδι που έλεγαν στα περισσότερα σπίτια ήταν:

``Αγιος Βασίλης έρχεται από από την Καισαρεία, βαστά εικόνα και χαρτί, χαρτί και καλαμάρι, δεξ και με δεξ και με το παλικάρι, το καλαμάρι έγγραφε και το χαρτί μιλούσε. Βασίλη μ' πόθεν έρχεσαι κι απόθεν κατεβαίνεις; Από τα ξένα έρχομαι, στο σπίτι μου πηγαίνου. Αν έρχεσαι από την ξενιτιά πες μας ένα τραγούδι. Εγώ τραγούδια μάθαινα, τραγούδια, τραγούδια να σας λέγω, στην πατιρίτσα ακούμπησε να πει να πει την αλφαβήτα, κι η πατιρίτσα ήταν χλωρή κι απόλυκεν κλωνάρι, κλωνάρι χρυσοκλώναρο, χρυσό μαλαματένιο και στην κορφή απ' το κλωνάρ' πέρδικα, πέρδικα φωλιασμένη``. Εκτός από αυτό το τραγούδι υπήρχαν

και άλλα τραγούδια τα οποία τα έλεγαν όταν στο σπίτι υπήρχε μοναχογιός, όταν υπήρχε αρραβωνιασμένος και όταν δεν είχαν παιδιά οι νοικοκύρηδες.

Εικόνα 18-Τα ``ΛΟΥΚΑΤΣΑΡΙΑ`` συγκροτημένα σε πολυάριθμη ομάδα με άτομα που παριστάνουν τη νύφη, το γαμπρό, το γιατρό, τον ταχυδρόμο κ.λ.π. και με το καζάνι γεμάτο φαγητό να ψυχαγωγούν το κοινό και εκπληρώνουν ένα παλιό έθιμο της πρωτοχρονιάς και του γάμου.

5.3-Απόκριες

Κατά τη διάρκεια των απόκρεων η σπουδαιότερη και επιδεικτικότερη εκδήλωση γίνονταν με το άναμα φωτιών σ' όλες τις γειτονιές του χωριού. Ως καύσιμη ύλη χρησιμοποιούνταν τα κέδρα. Την ημέρα του Αγίου Ιωάννη του βαπτιστή άρχιζε η περισυλλογή και η μεταφορά των κέδρων. Την ώρα που σκοτείνιαζε άρχιζε το κάψιμο των κέδρων, τα οποία εκτός από τη δυνατή λάμψη έκαναν και θόρυβο δίνοντας μία ευχάριστη μυρωδιά. Όλα αυτά μαζί έδιναν ιδιαίτερη χαρά και ευχαρίστηση στα μικρά παιδιά και στους επισκέπτες που έπαιρναν μέρος στα τραγούδια και στο χορό γύρω από τη φωτιά. Το πανηγύρι αυτό κρατούσε μέχρι τα μεσάνυχτα. Την ώρα αυτή αποχωρούσαν οι μεγάλοι επισκέπτες και μένανε τα αγόρια τα οποία και ήταν οι υπεύθυνοι για τις φωτιές. Η παραμονή των αγοριών διαρκούσε μέχρι τις πρωινές ώρες και σε όλη τη διάρκεια της νύχτας καίγονταν κέδρα. Το κάψιμο των κέδρων εκτός από τη ζωντανή λάμψη και την ευχάριστη μυρωδιά είχε κατά την παράδοση την ικανότητα να καίει και τους ψύλλους των σπιτιών, οι οποίοι λόγω των εκτρεφόμενων οικιακών ζώων ήταν πολλοί και ενοχλητικοί. Γι' αυτό όταν έριχναν ένα κέδρο στη φωτιά φώναζαν δυνατά ψυλ ψυλ μαχαλιώτες. Στη συνέχεια ακολουθούσε το παρακάτω τραγούδι:

Ψυλ Ψυλ Μαχαλιώτες να καλυγώσουμε τους νιόπαντρους π.χ. Κώστα και Χάιδω με χίλια πέταλα και χίλια καρφιά. Να τους πάμε στο Κωσταντσκο να βγάλουμε της νύφης το πουκάμσο, να τους πάμε στη Μοιραλή να της βγάλουν το βρακί, να τους πάμε και στο Ντόλο να μας δείξ η νύφ τον κώλο.

5.4-Τραγούδια των απόκρεων

Οι χοροί γύρω από την καψαλιά γίνονταν με τη βοήθεια τραγουδιών:

Η Μηλίτσα

Μηλίτσαμ' πούσι στο γκρεμό με μήλα φουρτουμένη τα μήλα σου λιμπίστηκα κι τον γκρημό σ'φουβούμι. Σαν τον φουβάσαι το γκρημό, έλα του νουνουπάτι. Του μουνουπάτι μ' έβγαλε σε μια ρημουκλησίτσα εκεί `ταν τρία μνήματα, τα τρία αράδα αράδα.

Του ένα, ήταν ξέχουρου, ξιχουριστό απ' τα` άλλα. Δεν του είδα κι του πάτησα επάνω στο κεφάλι κι ακούω το μνήμα να βουγγάει κι να βαριαναστενάζει. Τι έχεις μνήμαμ `κι βουγγάς κι βαριαναστενάζεις, τάχα δεν ήμουν κι γω νιος δεν ήμουν παλικάρι;

.....

Οι καλόγεροι

Πως στουμπίζου του πιπέρι οι διαόλ `οι καλογέροι. Μι του γόνα του στουμπίζου μι τη γλώσσα του μαζεύουν.

Πως στουμπίζου του πιπέρι οι διαόλ `οι καλογέροι; Μι τουν κώλου του στουμπίζου μι τη γλώσσα το μαζεύουν.

.....

Η Βαγγελιώ

Ένα νερό κυρά Βαγγελιώ ένα νερό κρυό νερό.

Κι από πόθεν κατεβαίνει Βαγγελιώ μου παινεμένη.

Απ' του γκρημό γκριμίζεται και σε περιβόλι μπαίνει Βαγγελιώ μου παινεμένη.

Ποτίζει δέντρα και κλαδιά γεμ' ποτίζ' και κυπαρίσσια σαν τα όμορφα κορίτσια.

Ποτίζει κι ένα αγιόκλιμα γεμ που κάνει τα σταφύλια σαν της Βαγγελιώς τα χείλια.

.....

Αποκριήτσες

Σήμερα τς` αποκριήτσες λούσκα κι άλλαξα, χάσα το κουμπί μωρ Σιάνα μη το βρήκε συ;

Κι αν σαν του βρισκα κόρη μ` τι το ήθελα; Μα τον Άγιο Κωσταντίνο δεν το βρήκα εγώ μα την Αγια Παναγίτσα δεν το βρήκα εγώ, μα τα δώδεκα Βαγγέλια δεν το βρήκα εγώ.

5.5- Ο ΧΑΨΑΡΟΣ(Έθιμο των απόκρεων)

Στο γιορταστικό τραπέζι της αποκριάς σε πολλά σπίτια γίνονταν ένα πρωτότυπο έθιμο ``Ο ΧΑΨΑΡΟΣ``. Έβραζαν ένα αυγό για αρκετή ώρα ώστε να γίνει πολύ σφιχτό και το ξεφλούδιζαν. Στο ένα άκρο μιας κλωστής το έδεναν έτσι ώστε να μην γλιστρήσει και πέσει κάτω. Το άλλο άκρο της κλωστής το έδεναν στην κορυφή μιας ρόκκας και με αυτόν τον τρόπο αφήναν το αυγό να κρέμεται. Το μεγαλύτερο σε ηλικία μέλος της οικογένειας που ήταν συνήθως ο παππούς ή η γιαγιά έπιανε τη ρόκκα λίγο πιο πάνω από το κάτω άκρο της και κουνούσε το κρεμασμένο αυγό, όπως όταν θυμιατίζει ο παπάς, μπροστά στο στόμα κάθε προσώπου που ήταν γύρω γύρω στο τραπέζι.

Ο κάθε συνδαιτυμόνας άνοιγε το στόμα για να πιάσει το ξεφλουδισμένο αυγό και να το φάει αλλά αυτό δεν ήταν καθόλου εύκολο και η αποτυχία αυτή προκαλούσε το γέλιο στους υπόλοιπους της παρέας. Ύστερα από αρκετή ώρα κάποιος της παρέας τα κατάφερνε και άρπαζε με το στόμα το αυγό. Αυτός που θα το έπιανε είχε και το δικαίωμα να το φάει.

5.6-Καθαρά Δευτέρα

Την καθαρά Δευτέρα υπάρχει στον Πεντάλοφο Κοζάνης ένα πρωτότυπο έθιμο. Συνηθίζεται οι κάτοικοι του χωριού να φτιάχνουν αερόστατα με λαδόκολλες ,τα οποία αντικαθιστούν τους χαρταετούς, και να τα πετάνε. Παράλληλα με το πέταγμα των αερόστατων γίνεται χορός στο χωριό με τη συνοδεία παραδοσιακών οργάνων.

Εικόνα 19-Το πέταγμα των αερόστατων στον Πεντάλοφο Κοζάνης

Το έθιμο αυτό έχει ζωή πάνω από 200 χρόνια και είναι από τα λίγα που συνεχίζονται μέχρι και σήμερα στο χωριό.

5.7-Πάσχα

Την Κυριακή του Πάσχα το απόγευμα γίνονταν υπαίθριος χορός στην πλατεία της Λόντζιας με τοπικά μουσικά όργανα. Εδώ θα πρέπει να αναφέρουμε ότι εκτός από τους συνηθισμένους χορούς, οι οποίοι χορεύονταν σε όλες τις περιστάσεις, οι γυναίκες τραγουδούσαν και χόρευαν πασχαλιάτικα τραγούδια:

Φεγγάρι μου λαμπρό τρουύρω κυκλουμένου

ν-αυτού υψηλά που πιρπατείς και χαμηλά λουιάζεις

μήνα είδες λόϊασες τουν αγαπητικό μου;

Τίνος ματάκια τουν τηρούν κι τα δικά μου κλαίγουν;

Τίνος χιράκια τουν κερνούν κι τα δικά μου στέκουν.

Τίνος (μανούλα) χαίριπι και η δική μου στέκει;

Το παραπάνω τραγούδι είναι χορευτικό και χορεύεται το Πάσχα. Στις μέρες μας δεν τραγουδιέται και έχει χαθεί και αυτό όπως και πολλά άλλα. Το συγκεκριμένο τραγούδι αλλά και όλα τα Πασχαλιάτικα τα έλεγαν οι γυναίκες πιασμένες στο χορό. Το περιεχόμενο αυτού του τραγουδιού αναφέρεται στην ξενιτιά όπως και τα περισσότερα Πασχαλιάτικα τραγούδια. Θα πρέπει να αναφέρουμε εδώ ότι και το γνωστό τραγούδι του γεφυριού της Άρτας τραγουδιόταν στον Πεντάλοφο το

Πάσχα και αυτό γιατί αναφέρεται στους μαστόρους. Ο Πεντάλοφος φημίζεται για τους μάστορες του οι οποίοι ήταν γνωστοί σε όλο τον κόσμο. Τα τραγούδια αυτά αναφέρονταν συνέχεια στην ξενιτιά γιατί οι κτίστες έφευγαν μετά το Πάσχα από το χωριό και τραγουδούσαν αυτά τα τραγούδια για να τους αποχαιρετίσουν. Τα τραγούδια αυτά χορεύονταν στρωτά. Ο πρώτος του χορού έκανε τρία βήματα στη φορά και στη συνέχεια σταματούσε. Το ίδιο επαναλαμβάνονταν συνεχώς. Ένα άλλο τραγούδι που χορεύονταν το Πάσχα ήταν:

*Ν-ιγώ του μήλου το` ριχνα να πάει στο πηγάδι,
του μήλου πάϊσι κι έπισι σε μιανής κόρης κόρφου.
Η κόρη ` που του φόβου (της) κι από την αντρουπή της
ψιλή λαλίτσα έσυρε όσου κι αν ημπορούσι.
Ακούστε εσείς οι έμουρφες κι εσείς οι παντρεμένες
του Μάη κρασί μην πίνιτι κι έξου μην κοιμηθήτι,
σαν το` μαθ` η Αρβανιτιά κι πιρπατούν τις νύχτες
σέρνουν ψουμί γα (τα) σκυλιά κρασί για τα λιουντάρια,
σέρνουν κι αγαπουβότανο μαεύουν τα κοράσια.*

Στο συγκεκριμένο τραγούδι το περιεχόμενο δεν είναι η ξενιτιά αλλά η Άνοιξη, ο Μάης, τα βότανα και ο έρωτας.

Εικόνα 20-Το απόγευμα της ημέρας του Πάσχα στην πλατεία του χωριού γίνονταν υπαίθριος χορός.

5.8-Το πανηγύρι του χωριού

Το πανηγύρι του χωριού γίνεται στις 8 Σεπτεμβρίου την ημέρα των γενεθλίων της Θεοτόκου. Την ημέρα αυτή γίνεται υπαίθριος χορός στην πλατεία του χωριού με της συνοδεία μουσικών οργάνων.

5.9-Ο Κλαψόδεντρος(έθιμο του χωριού)

Τα χρόνια της ξενιτιάς γίνονταν στο χωριό το έθιμο του κλαψόδεντρου. Το έθιμο αυτό γίνονταν σε διαλεγμένο σημείο του δρόμου. Στο σημείο όπου αγαπημένα πρόσωπα ζούσαν τις σκληρές στιγμές του αποχωρισμού. Κι από τον καϋμό και το κλάμα ο λαός το ονόμασε κλαψόδεντρο. Η ιστορία του ξεκινά από τα βάθη των αιώνων και περιβάλλεται από θρύλους. Πέρασε από Τούρκους δυνάστες, Αρβανίτες φονιάδες και ληστές. Το έθιμο αυτό κατάφερε να κρατήσει όλα αυτά τα χρόνια τα οποία ήταν πολύ δύσκολα αλλά δυστυχώς σήμερα έχει χαθεί στο χωριό και πολλοί λίγοι θυμούνται λεπτομέρειες από το συγκεκριμένο έθιμο. Το έθιμο αυτό συνοδεύονταν και από ένα τραγούδι το οποίο αναφέρονταν στην ξενιτιά:

Σ` αφήνω γεια, μανούλα μου, σ` αφήνω γεια πατέρα!

Έχετε γεια, αδέρφια μου και σεις ξαδερφοπούλες!

Θα φύγω, θα ξενιτευτώ, θα πάω μακριά στα ξένα!

Θα φύγω, μάνα, και θάρθω και να μην πολυλυπιέσαι!

Από τα ξένα που βρεθώ μηνύματα σου στέλνω

Με τη δροσιά της άνοιξης την πάχνη του χειμώνα

Και με τα` αστέρια τα` ουρανού, τα ρόδα του Μαΐου

Θε να σου στέλνω πράγματα που δε τα συλλογιέσαι!

Παιδί μου πάγνε στο καλό κι ολ` οι άγιοι κοντά σου!

Και της μανούλας σου η ευχή να` ναι για φυλαχτό σου!
 Να μη σε πιάνει βάσκαμα και το κακό το μάτι,
 Θυμήσου με, παιδάκι μου, και με και τα παιδιά μου
 Μη σε πλανέψει η ξενιτιά και μας αλησμονήσεις!
 Κάλιο, μανούλα μου γλυκειά, κάλιο να σκάσω πρώτα
 Παρά να μη σας θυμηθώ στα έρημα τα ξένα!

Εικόνα 21-Ο κλαψόδεντρος

Άλλα τραγούδια τα οποία αναφέρονταν στην ξενιτιά είναι:

Όλα τα δέντρα της αυγής δροσιά είναι γεμισμένα,

έτσι είναι τα ματάκια μου όλο δάκρυα γεμάτα.

Θέλω να καταραστώ τα τρία βιλαέτια,

την πόλη και την Μπουγδανιά(Μολδαβία) και τη Βλαχιά τα τρία.

Της πόλης τα κρασοπουλειά φωτιά για να τα κάψει,

και της Βλαχιάς της έμορφες πανούκλα να τις μάσει,
 που ξεγερίζουν τα παιδιά κι αλησμονούν τις μάνες,
 ξεγέρισαν τον άντρα μου, δε θέλει να με ξέρει.

Ανάθιμα που φύτευα του κλήμα στην αυλή μου
 που φούντουσιν κι κλάδευσιν, κλείσκαν τα παραθύρια.
 Του σπίτι μ' δεν αγνώριζα και πίσω να γυρίσου.
 Ρίχνου τα μάτια μ' αψηλά ψηλά στα παραθύρια
 Βλέπου και τη γυναίκα μου στα μαύρα είνι ντυμένη.
 Ν- ακού τη μάνα μ' που της λέει κι η αδελφή μ' τη λέει:
 Σήκου νύφη μ' κι άλλαξι κι βάλι τα καλά σου.
 - Του τι καλόν απόχω ιγώ να λούσου κι ν' αλλάξου;
 Εγώ έχω άντρα στην ξενιτιά δώδικα χρόν' κι απάνου
 κι ακόμα τρεις τουν καρτιρώ να γίνουν δεκαπέντε.
 - Κόρη `ου άντρας ήρθιν, ήρθιν κι ου καλός σου.
 Κι ρίχκιν κι αγκαλιάστηκαν τα δυο αγαπημένα.

.....

Αρχοντοπούλα έπλενε σε μαρμαρένια βρύση
 Πόχ' ασημένιο κόπανο μαλαματένια πλάκα.
 Σχίσκιν ραίσκιν ο κόπανος κι έπασιν η πλάκα.
 Διαβάτης μον' επέρασιν σε γρίβα καβαλάρης.

Κόρη μ' κι αν είσαι ανύπαντρη διαβάτ' άντρα να πάρεις

-Παρά να σκάσει τα' αλόγου σ' διαβάτ' άντρα δεν παίρνω,

Έχου άντρα στην ξενιτιά δώδεκα χρον' στα ξένα.

-Κόρη μ' ιγώ ειμί ο άντρας σου εγώ ειμί ο καλός σου.

-Δείξε σημάδια στου σπιτιού άντρα να σε πιστέψω.

-Έχεις μηλιά στην πόρτα σου και κλήμα στην αυλή σου.

-Διαβάτης μήπως ήστανε και πέρασες και τα είδες

-Δείξε σημάδια του σπιτιού άντρα να σε πιστέψω

-Ανάμεσα στην σου έχεις χρυσό καντήλι, που γδύνεσαι,
που πλέκεσαι, που πλέκεις τα μαλλιά σου.

-Ξένε μ' εσύ `σαι ο άντρας μου εσύ `σαι ο καλός μου.

.....

Παπαδοπούλα θέριζε σ' ένα κοντό κριθάρι ξυπόλυτη,

ξιζώνατη κι από μερό σκασμένη

διαβάτης μον' εδιάβιν κι την καλημερούσι.

-Καλημερά σου κόρη μου. Καλώς τον τον διαβάτη.

-Κόρη μου το που' ναι ο άντρας σου, το που' νι κι ο καλός σου; Άντρας μ' είναι
στην ξενιτιά δώδικα χρον' στα ξένα

κι άλλοι μου λέγουν πέθανιν κι άλλοι μου λέγουν χάθκιν.

-Αλήθεια, κόρη μ' πέθανιν, αλήθεια κόρη μ' χάθκιν.

Ψουμί, κερι τουν δάνεισα κι ήρθα να μ' τα πληρώσεις.

Τουν δάνεισα κι σάβανου κι ήρθα να μ' τα πληρώσεις.

-Ξένε μου σαν τουν δάνεισις, σύρι κι γύρεψέ του.

-Κόρη μ' ιγώ είμι ου άντρας σου ιγώ είμι κι ο καλός σου.

-Ξένε μ' αν είσαι ου άντρας μου αν είσι κι ου καλός μου

δείξι σημάδια του σπιτιού, σημάδια της αυλής μου.

-Μηλιά ήταν μέσα στην αυλή κλήμα στο παραθύρι.

-Ξένος ήσαν κι διάβαινις τα ξέρεις και τα λέγεις.

Δείξι σημάδια απ' του νουντά τα σημάδια απ' του νουντά μας.

-Ανάμισα μες στου νουντά(το καλύτερο δωμάτιο του σπιτιού) λάμπα

ειν' κρεμασμένη που ντύνεσι, που γδύνεσι κι βάνεις τα χρυσά σου

-Φίλους ήσαν κι στα μουλόγησιν τα ξέρεις κι τα λέγεις.

-Δείξε τα σημάδια απ' του κορμί τα σημάδια απ' του κουρμί μου

-Ανάμεσα στα στήθια σου μηλιά ήταν φυτεμένη

-Ν-ισύ είσι ου άντρας μου, εσύ είσι κι ου καλός μου.

.....

Είκοσι χρόνους περπατεί ο Κωσταντής στα ξένα

Κι από τα είκοσι κι εμπρός επιθυμιά τουμ πήρι

Να ξαναρθεί στον τόπο του να ιδεί

την αδελφούλα του τη μουσκουαναθρεμένη.

Καβαλικεύει τα' άτι του περνά βουνά κι κάμπους.

Κι απόστασιν κι απόκανιν κι η δίψα τουν πεθαίνει.

Βλέπει τα σπίτια του χουριού ν' ασπρίζουνε στα πεύκα.

Βλέπει κι στου πουτάμι του να λούζουντι πιδάκια.

Βλέπει κι κόρην έμουρφη να πλένει στου πουτάμι.

Φιγγουβουλάει η όψη της μες στα νερά γυρμένη.

–Καλημερά σου κόρη μου καλώς του του διαβάτη.

Κόρη μου δως` μου για να πιω κι εγώ τα` αλουγό μου.

Σαράντα μέρες περπατώ κι η δίψα με πεθαίνει.

Πίνει ο νιος κι τα` άλουγου κι η νέα αναστενάζει.

–Τι να` χουν τα χειλάκια σου κι κρυφουαναστενάζουν;

-Διαβάτη σα μι ρωτάς θα σι τα μουλουγίσου.

Έχου αδερφό στην ξενιτιά είκοσι χρον` στα ξένα

κι τώρα τουν θυμήθηκα κι κρυφουαναστενάζου.

Για πες μου κόρη λυγερή πως λεν τον αδερφό σου;

-Τον αδερφό μου Κουσαντή κι εμένα Αρετούλα.

Κρυφό φιλί της έδωσι στα κουραλένια χείλια.

Κι τ` άλουγου χλιμίντρισι κι τα πουλιά σώπασαν.

Της ερωμένης το φιλί καίει τα φυλλουκάρδια.

Της αδελφούλας του φιλί τα χείλη του δροσίζει.

6.1-Επίλογος

Στην παρούσα εργασία προσπάθησα να καταγράψω τους τοπικούς χορούς και τα έθιμα του Πενταλόφου Κοζάνης. Σε αυτή την προσπάθεια συνέβαλλαν τα μέγιστα οι παρακάτω συγχωριανοί μου τους οποίους θέλω να τους ευχαριστήσω για την πολύτιμη βοήθειά τους: Κάσσο Σωτήρη ετών 73, Βασιλική Ταρνανά ετών 78, Φρειδερίκη Ταρνανά ετών 76, Ανδρέα Ταρνανά ετών 55, Θωμαή Τσιώνη ετών 67, Ευμορφία Πατσαλιά ετών 64, Αμαλία Γαϊτάνη ετών 78, Ανδρέας Τακαλιός ετών 54, Ζέρβας Ιωάννης ετών 68 και την Χρυσάνθη Γαϊτάνη ετών 83

την οποία θέλω να την ευχαριστήσω ιδιαίτερα γιατί η βοήθειά της ήταν πολύτιμη.

Εικόνα 22-Άποψη του χωριού

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Λέτσα Αλεξάνδρου, *ο γάμος εν Βογατσικώ*, ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ, 1940.
- Χρήστος Γ. Καζαρίδης (1991). *Ο Πεντάλοφος Βοΐου*. Θεσσαλονίκη.
- Χρήστος Γ. Καζαρίδης (1991). *Ο Πεντάλοφος Βοΐου*.(σελ.24-26). Θεσσαλονίκη.
- Γ. Καζαρίδης (1991). *Ο Πεντάλοφος Βοΐου*.(σελ.203-207). Θεσσαλονίκη.
- Γ. Καζαρίδης (1991). *Ο Πεντάλοφος Βοΐου*.(σελ.284-289). Θεσσαλονίκη.
- Γ. Καζαρίδης (1991). *Ο Πεντάλοφος Βοΐου*.(σελ.297-306). Θεσσαλονίκη.
- Σωτήριος Κάσσος(2008). *Ο Παραδοσιακός γάμος στον Πεντάλοφο Κοζάνης*. Κοζάνη: Έκδοση Πολιτιστικού Συλλόγου Πενταλόφου.
- Σωτήριος Κάσσος(2008). *Ο Παραδοσιακός γάμος στον Πεντάλοφο Κοζάνης*.(σελ.9-11). Κοζάνη: Έκδοση Πολιτιστικού Συλλόγου Πενταλόφου.
- Σωτήριος Κάσσος(2008). *Ο Παραδοσιακός γάμος στον Πεντάλοφο Κοζάνης*.(σελ.12-14). Κοζάνη: Έκδοση Πολιτιστικού Συλλόγου Πενταλόφου.
- Σωτήριος Κάσσος(2008). *Ο Παραδοσιακός γάμος στον Πεντάλοφο Κοζάνης*.(σελ.20-29). Κοζάνη: Έκδοση Πολιτιστικού Συλλόγου Πενταλόφου.
- Σωτήριος Κάσσος(2008). *Ο Παραδοσιακός γάμος στον Πεντάλοφο Κοζάνης*.(σελ.30-41). Κοζάνη: Έκδοση Πολιτιστικού Συλλόγου Πενταλόφου.
- Σωτήριος Κάσσος(2008). *Ο Παραδοσιακός γάμος στον Πεντάλοφο Κοζάνης*.(σελ.42-48). Κοζάνη: Έκδοση Πολιτιστικού Συλλόγου Πενταλόφου.
- Σωτήριος Κάσσος(2008). *Ο Παραδοσιακός γάμος στον Πεντάλοφο Κοζάνης*.(σελ.49-59). Κοζάνη: Έκδοση Πολιτιστικού Συλλόγου Πενταλόφου.
- Σωτήριος Κάσσος(2008). *Ο Παραδοσιακός γάμος στον Πεντάλοφο Κοζάνης*.(σελ.60-63). Κοζάνη: Έκδοση Πολιτιστικού Συλλόγου Πενταλόφου.
- Εφημερίδα *Ο Πεντάλοφος Βοΐου*(1996), έτος 2, φύλλο 5, Ιανουάριος-Φεβρουάριος-Μάρτιος. Κοζάνη: Πολιτιστικός Σύλλογος Πενταλόφου

- Εφημερίδα Ο Πεντάλοφος Βοΐου(1997), έτος 3, φύλλο 10, Απρίλιος-Μάϊος-Ιούνιος. Κοζάνη: Πολιτιστικός Σύλλογος Πενταλόφου
- Εφημερίδα Ο Πεντάλοφος Βοΐου(1999), έτος 5, φύλλο 19, Ιούλιος-Αύγουστος-Σεπτέμβριος. Κοζάνη: Πολιτιστικός Σύλλογος Πενταλόφου
- Εφημερίδα Ο Πεντάλοφος Βοΐου(2001), έτος 7, φύλλο 26, Απρίλιος-Μάϊος-Ιούνιος. Κοζάνη: Πολιτιστικός Σύλλογος Πενταλόφου
- Εφημερίδα Ο Πεντάλοφος Βοΐου(2002), έτος 8, φύλλο 32, Οκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος. Κοζάνη: Πολιτιστικός Σύλλογος Πενταλόφου
- Εφημερίδα Ο Πεντάλοφος Βοΐου(2003), έτος 9, φύλλο 35, Ιούλιος-Αύγουστος-Σεπτέμβριος. Κοζάνη: Πολιτιστικός Σύλλογος Πενταλόφου
- Εφημερίδα Ο Πεντάλοφος Βοΐου(2003), έτος 9, φύλλο 36, Οκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος. Κοζάνη: Πολιτιστικός Σύλλογος Πενταλόφου
- Εφημερίδα Ο Πεντάλοφος Βοΐου(2005), έτος 11, φύλλο 41, Ιανουάριος-Φεβρουάριος-Μάρτιος. Κοζάνη: Πολιτιστικός Σύλλογος Πενταλόφου
- Εφημερίδα Ο Πεντάλοφος Βοΐου(2006), έτος 12, φύλλο 46, Απρίλιος-Μάϊος-Ιούνιος. Κοζάνη: Πολιτιστικός Σύλλογος Πενταλόφου
- Εφημερίδα Ο Πεντάλοφος Βοΐου(2008), έτος 14, φύλλο 53, Ιανουάριος-Φεβρουάριος-Μάρτιος. Κοζάνη: Πολιτιστικός Σύλλογος Πενταλόφου

